

עיתון אתרים גיליון 58

מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל | אייר תשע"ח | אפריל 2018 |
www.shimur.org.il

4 פגישה אישית

פגישה עם עו"ד יוסי שרעבי | מנכ"ל משרד התרבות והספורט

16 שירים לשנת השבעים | רוני סומק

הפנצ'רים של ההיסטוריה בעמק יהושפט | שורות על פלא הירקון | בדרך לערד | אשת לוט |
סונטת צלקות הטרף | תל-אביב בלילה

18 מבט בינלאומי

משלחת מומחי אר-דקו בישראל

30 הזמנה לסיור

אל הנגב | יד מרדכי | מצפה גבולות | ירוחם

סדנת צילום 2018 | בימים אלה מתקיימת, זו השנה הרביעית, סדנת הצילום בהנחייתו של הצלם ומורה הדרך ברוך גיאן, בניהולה של חומי נובנשטרן, סמנכ"לית המועצה ובסיועו של המתנדב מיכאל גינזבורג. כל סדנה מוקדשת לנושא מסוים בתחומי המורשת והשימור וכוללת שישה מפגשים. נושא השנה הוא "בעקבות 100 שנה לתחילת המנדט הבריטי בארץ ישראל". הסדנה מתמקדת במבני ציבור ובמבנים פרטיים שנבנו בתקופת המנדט, והסיורים מתקיימים בתל-אביב, בירושלים, בחיפה ובעמקים.

מערכת

עורכת: עידית מי-דן

עמרי שלמון, שלמה קופל, חומי נובנשטרן

ע. עורכת: עירד צפריר

עריכת לשון: נירית איטינגון

עיצוב גרפי: סטודיו לידי מק

הגהות: יובל הלפרין

דפוס: כריכית מאירי בע"מ

הוועד המנהל

שלמה הלל – נשיא המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

אלוף בדימוס אורי אור - יו"ר הוועד המנהל

ישראל ארקין, שמואל בן טובים, משה גור, איריס האן, מיכאל (מיקי) כהן, זאב מחנאי, עו"ד אורית נוקד, פרופ' עירית עמית-כהן, יצחק רוגוב, עו"ד אילן שלגי, דניאלה שמיר, ד"ר שריף שריף (ספדי)

בשער: מעברת אגרונוק. ציור: עמנואל מגיני, צילום ועיבוד מחשב: טל אמיר. באדיבות יצחק גאלי

**מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל ממורשת החברה להגנת הטבע, מקוה ישראל
5891000**

טלפון: 03-5059197 , פקס. 03-5034828 , דוא"ל: shimur@shimur.org.il

www.shimur.org.il

שמה של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל עבר כמה גלגולים. בצד השם הנוכחי, יופיע בגיליון זה גם הקיצור "המועצה לשימור אתרים".

המועצה לשימור אתרים – עם הפנים לעתיד

מאת: אלוף בדימוס אורי אור, יו"ר הוועד המנהל, המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

לאחר פטירתו של יו"ר הוועד המנהל של המועצה לשימור אתרים פרופ' אדריכל סעדיה מנדל, שכיהן בתפקיד כעשר שנים, נבחרתי על ידי הוועד המנהל למלא תפקיד זה.

כבר יותר מעשר שנים עברו מיום יציאתה של המועצה לשימור אתרים מהחברה להגנת הטבע. בתקופה זו עשתה המועצה חיל, ומעמדה במדינת ישראל הולך ומתבסס כישות מובילה בשימור, בחינוך ובאהבת הארץ. באמצעות האתרים הפזורים ברחבי הארץ אנו מצילים ומשמרים את המורשת התרבותית.

עם בחירתי ליו"ר הוועד המנהל הצבתי לי למטרה לבחון עם חברי בוועד המנהל ובהנהלה לאן פנינו מועדות, לאור הגידול העצום והמבורך בהיקף האחריות המוטלת עלינו והחשיבות הרבה בחיזוק מעמדנו.

אחד הנושאים העיקריים שייבחנו השנה ביסודיות הוא אם מעמדנו כעמותה, כפי שאנו מוגדרים כיום, עונה על הדרישות מבחינת תקציב קבוע, יכולת אכיפה (שחסרה לנו), והכרה של המדינה במעמדנו הבלעדי. העמותה, שנוצרה במשך השנים על בסיס התנדבותי ופועלת באווירה משפחתית, היא חשובה מאוד, ואנו מתלבטים כיצד לשמר רוח זו ובד בבד לחזק את העמותה.

נושא נוסף, משמעותי ביותר לחוזקה של המועצה לשימור אתרים, הוא המבנה שלה. עלינו לבחון אם המבנה הקיים עדיין מתאים לתפקיד שלקחנו על עצמנו. מספר העובדים במועצה הולך וגדל לאור המשימות הרבות, ועלינו לחשוב קדימה: מהו המבנה האופטימלי שיקיף את תחומי העיסוק הרבים שלנו ובהם תורת השימור, תכנון וביצוע עבודות שימור והצלה בכל רחבי הארץ.

אשר לאתרי המורשת (אשר לאתרי המורשת, בכוונתנו לקדם, לבחון את הדרכים לשדרוגם ואת האופן שבו המועצה תמשיך לסייע להם. באשר למחנה המעפילים עתלית, אנו מקימים צוות רב-תחומי שנשיא המועצה שלמה הלל ואנוכי נהיה שותפים בו. נשקיע חשיבה, נגבש תוכנית רעיונית ונגיע להחלטה בוועד המנהל באשר לאבני הדרך להגשמתה.

אני שמח שיש באפשרותי לשתף את קוראי עיתון "אתרים" בחלק מהסוגיות שאנו עוסקים בהן. אשתדל לעשות כך גם בגיליונות הבאים.

יצירת השימור והמורשת

מאת: עמרי שלמון, מנכ"ל המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

קוראי וקוראות "אתרים" היקרים,

גיליון "אתרים" מס' 58 יוצא לאור בימי "שבוע שימור אתרים" תשע"ח, מאי 2018. שבוע זה, יותר משהוא סדרה של אירועים המתקיימים בשבוע אחד, מעיד על הכלל, שכן יצירת השימור והמורשת נמשכת בכל ימות השנה, במנעד עצום של נושאים הצצים חדשות לבקרים, והווייתם ונוכחותם אינן חדלות.

"מנועי הצמיחה" שלנו רבים ואנו עושים מאמץ עליון, משתף ומשותף, להכיל הכול; בבחינת לתפוס את המרובה ולייצר עוגני תמיכה שישאבו אותנו לעשייה היום-יומית המבורכת.

"שבוע שימור אתרים" ועיתון "אתרים" שבידכם הם הזדמנות לשתפכם ביצירה כוללת זו. סוגיית דרכה העתידית של המועצה לשימור אתרים מקבלת ביטוי בדברי אורי אור, יו"ר המועצה; הריאיון עם יוסי שרעבי, מנכ"ל משרד התרבות והספורט, משקף תפיסות ממלכתיות באשר לשימור ולמורשת; עוד מתוארים קורס לשימור מעשי בטירות ישנות בצרפת, מאבקים ציבוריים אל מול תוכניות גרועות להריסת מבנים היסטוריים חשובים; שימור בפועל של בתים, צריפים ומבני ציבור, כולם ממחוזות "תבנית נוף" המולדת בכפרים, ביישובים, בערי השדה ובערים הגדולות. המעטפת המרכזית שלנו היא ציבור רחב של פעילים, מתנדבים, משרתי השירות הלאומי ועובדי המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.

חוליה חשובה בחיזוק הקשר שבין שימור למורשת היא פעולות החינוך בעשרות אתרי המורשת. אלה מייצרות את "החדר" הערכי, המלמד והמנחיל סיפור. בפרק פעילות החינוך שבגיליון זה יש הרחבה על פעילות באתרים, העצמת חוויית הביקור, הקורסים, ההכשרות והכינוסים.

שני נושאים נוספים עומדים במרכז סדר יומה של המועצה. האחד הוא העליות לישראל בשנות החמישים והתוכניות לשחזר מעברת עולים, שכן לא נשאר כמעט זכר פיזי לאותן מעברות. נראה שעבר די זמן ובשלו התנאים, ובעיקר הצורך, ל"הציף" את סיפורן. חבורה של מתנדבים, בחסות המועצה, מגבשת בימים אלה את הרעיון, ונעשים מאמצים גדולים לאתר מקום מתאים להקמת השחזור.

הנושא שני, פרי יוזמתה של שרת התרבות והספורט, הוא הקמת מוזיאוני המייסדים בערי הפיתוח והפריפריה, באופן שימחיש את סיפורן הציוני ואת השפעת מייסדיהן על התגבשותה של ישראל לכלל מדינה בעלת עוצמות חברתיות לא מבוטלות.

דומה אפוא שהשימור בארץ, כאותו כביש "מעלה העקרבים" הנמצא במוקד מאבקנו לשימור כפי שהוא, מגלם בתוכו סיפור היסטורי. נתיב דרכים היסטורי המחבר בין קצוות ונופים עוצרי נשימה, וככל שמעפילים מעלה כך הולכים ונפרסים הנופים, זה של המדבר והערבה וזה הסמלי, הפותח בפנינו סיפור שימור ומורשת ההולך, מתרחב וגדל.

לכותבים, לחוקרים, לחברים בעמותת המועצה לשימור אתרים, למשרד התרבות והספורט, לאגף "מורשת" במשרד ירושלים ומורשת, לעובדי המועצה, למערכת "אתרים" ולעורכת עידית מי-דן, הערכה ותודה על עבודתכם.

קריאה מהנה

שלכם,

עמרי שלמון

מנכ"ל

המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

פגישה אישית עם עו"ד יוסי שרעבי, מנכ"ל משרד התרבות והספורט רקע אישי

אני חי בזוגיות ואב לשלושה ילדים. בתי עוסקת בהפעלת חוגי מדע באזור המרכז, יש לי בן בהיי-טק ובן רואה חשבון.

בצבא שירתתי כקצין בחיל המודיעין. אני בעל תואר ראשון בהיסטוריה כללית ובמשפטים מהאוניברסיטה העברית, ותואר שני במשפטים (מהאוניברסיטה העברית) ובמינהל עסקים (מאוניברסיטת חיפה). אני בוגר תוכנית הבכירים בשירות הציבורי של קרן וקסנר באוניברסיטת הרווארד, ובוגר תוכנית שוורץ של האוניברסיטה העברית לניהול מלכ"רים.

את הקריירה הציבורית שלי התחלתי בירושלים. עסקתי בניהול מערכות חברתיות המתמשקות עם תרבות וספורט. בחלק גדול מהתקופה טיפלתי בפתרון משברים.

בשנים 1989–1993 ניהלתי את שכונת הקטמונים (גוננים). הפעלנו מתנ"ס משודרג שבמסגרתו טיפלנו בקהילה והיינו מעורבים בנושאי חינוך, כולל הפעלת שירותי חינוך בלתי פורמלי (חוגים, עזרי למידה, הכשרות וכו'). לאחר מכן נקראתי לשכונת פסגת זאב, ובשנים 1993–1997 הייתי המנהל הקהילתי בה.

בשלב הבא מוניתי למנהל אגף חברה ונוער בעיריית ירושלים. זהו אגף המטה שניהל את כל החינוך הבלתי פורמלי בעיר, והוא היה זקוק לשיקום וליד מכוונת. באגף פיתחתי את היזמות החברתית, תחום שלא עסקו בו עד אז בארץ. במסגרת זו הקמתי סטרטאפים ירושלמיים שראשיתם בפרויקט הגינות הקהילתיות. יזמתי והובלתי את תוכנית צמי"ד לבעלי צרכים מיוחדים. התוכנית שמה דגש על פיתוח והפעלה של פעילויות פנאי לאוכלוסיות מיוחדות, שעד אז לא זכו להתייחסות הראויה. על מפעל זה קיבלתי מעיריית ירושלים את אות יקר צמי"ד. עוד הקמנו את מרכזי הצעירים, ובהמשך הקמנו את רשות הצעירים, הנותנת מענה ומעניקה התייחסות מיוחדת לאוכלוסייה זו כדי לחבר אותה אל העיר ולמנוע את "בריחתה" ממנה. דגש מיוחד באגף הושם על נושא הנשים. לשם כך הקמנו מחלקה שעסקה בהעצמה נשית ובפיתוח מנהיגות בקרב נשים. מחלקה נוספת הוקדשה לבני הגיל השלישי. אוכלוסייה זו הולכת וגדלה עם העלייה בתוחלת החיים, ויש לתת את הדעת על המשאבים הדרושים לה.

מעבר לצרכים של שכבות הגיל השונות ירושלים מתאפיינת ברב-תרבותיות, ואוכלוסייתה מורכבת מדתות ומעדות שונות. לכל אחת מאלה נדרש מערך שירותים שעונה על הצרכים המיוחדים שלה. אנו דאגנו לשירותים אלה, אך לא הסתפקנו בכך. פעלנו לקדם אינטראקציה בין הסקטורים השונים, ויצרנו ביניהם שיח והבנות חברתיות שתרמו לאיכות החיים בעיר.

בשנת 2009 הקמתי את מינהל תרבות, חברה, ספורט ופנאי ועמדתי בראשו. המינהל הוא למעשה הרחבה של אגף חברה ונוער, ואפשר לנו לטפל בנושאים נוספים דוגמת ספורט. סביב תחומי התרבות והספורט בנינו אסטרטגיה להתחדשות ירושלים. הפכנו את העיר למוקד עלייה לרגל לתיירות מישראל ומהעולם, אך לא רק כזו הבאה לביקור באתרי הקודש, במוזיאונים ובשווקים, אלא גם תיירות שבאה לירושלים כדי לצרוך "מוצרים" נוספים. פיתחנו מאוד את מכלול הפסטיבלים ואת אירועי התרבות והספורט בכלל. הפכנו את המרחב הציבורי למרחב שוטטות מלא מוקדי משיכה למבקרים, הן מוקדים קבועים הן מזדמנים, והעיר החלה לשגשג.

כיצד הגעת למשרד התרבות והספורט ומה הם התכנים שיצקת לעבודת המשרד?

ב-2015 יצאתי ללימודים באוניברסיטת הרווארד. התוכנית שלי הייתה לפתוח משרד עורכי דין פרטי, אך לא כך התגלגלו הדברים. כשחזרתי ארצה נקראתי אל משרדה של שרת התרבות ח"כ תא"ל מירי רגב. התברר שהיא חיפשה מנכ"ל למשרדה, ובין היתר הציעו לה לפנות אליי. הרקע המקצועי שלי מצא חן בעיניה והיא ביקשה לראיין אותי. הצגתי בפניה את תפיסתי החברתית, הדוגלת בגישה שוויונית. זו תאמה את ראיית העולם שלה, והיא הציעה לי את התפקיד. מאז, מזה כשלוש שנים, אני כאן.

לתפיסתנו, תרבות וספורט הם זהות, ולכן הם כלי חברתי. אנו מובילים רפורמה שמטרתה להפוך את התרבות לאמצעי להעצמה ולצמיחה. בדרך זו נוכל להוריד חסמים חברתיים ולהעניק משאבים לאוכלוסיות מוחלשות שלא זכו לקבל את השירותים הראויים. מתוך התפיסה הכללית שינינו את השיח וחוללנו מהפכה: ממשרד שנותן שירותים מקצועיים הפכנו למשרד חברתי אקטיבי. דוגמאות לגישה זו הם אירועי חמישים שנה לאיחוד ירושלים ואירועי שבעים למדינה, שבהם נתנו ואנו נותנים מענה לכל האוכלוסיות.

כיצד נחשפת לתחום השימור?

תחום השימור מלווה אותי מזה שנים ונובע מהעיסוק המתמשך שלי בעולמות החברתיים. במסגרת תפקידי כמנהל אגף חברה ונוער וכראש מינהל תרבות, חברה, ספורט ופנאי פעלתי בשיתוף סקטורים שונים מהציבור, ובהם עמותות רבות. אחד הארגונים שקידמנו עימם מיזמים רבים היה המועצה לשימור אתרים, בתקופה שפעלה במסגרת החברה להגנת הטבע וגם לאחר יציאתה לעצמאות.

בתחום השימור התמודדנו עם האתגר של הסבת מבנים היסטוריים לשימור למרכזי תרבות המעניקים חוויה חינוכית, היסטורית, חברתית ותרבותית. אחד הפתרונות שמצאנו היה להביא אליהם ירושלמים צעירים. סיפרנו את סיפור המקום ויצרנו חוויה. דוגמאות לכך הם בית הנסן בשכונת טלביה, לשעבר בית חולים למצורעים שכיום משמש כמרכז לעיצוב, מדיה וטכנולוגיה; בית מזיא ברחוב מסילת ישרים, שהיה למרכז לאומנויות הבמה; מתחם תחנת הרכבת ההיסטורית שהיה למרכז תרבות וביולוגיה; ומתחם שנלר, שנמצא בתהליך של הפיכה לשכונה ולמרכז תרבות חרדי. כבר אז הבנו שאנשים מחפשים חוויה שונה. בידינו האפשרות לספק את החוויה התרבותית, אך יותר מכך: אנו יכולים להעצים את החוויה מעצם הבחירה במבנה או במתחם שיש בהם ניחוחות של היסטוריה. אלו מעצם קיומם מרחיבים את הידע, נוטעים ערכים ומעבירים מסרים. המבנה עצמו מספר את הסיפור, ולכן מבחינתי מבנה לשימור הוא בעל עדיפות ראשונה ליציקת תכנים חברתיים ותרבותיים.

מהם יחסי הגומלין בין משרד התרבות לבין המועצה לשימור אתרים?

כאמור, אני הגעתי לתפקיד הנוכחי מתוך העולם החברתי. כאשר אני מזהה גוף עם ערכים חברתיים, שהשיח שלו מתקיים בשפה אידיאולוגית ערכית, שיש לו מחויבות אידיאולוגית והוא פועל עם נשמה ומתוך שליחות, יש לי עניין לחבור אליו. את כל אלה מצאתי במועצה לשימור אתרים.

כבר בהתחלה הבנתי שהארגון אינו ממצה את הפוטנציאל שלו, וכי המדינה אינה מנצלת את יכולותיו כראוי. באמצעות משאבים נכונים אפשר לפתח נושא חשוב זה הרבה יותר, ולסייע למועצה לקדם את פעילותה.

כיום אנו פועלים בשיתוף עם המועצה, עם אגף מורשת במשרד ירושלים ומורשת ועם גופים נוספים במיזמים רבים. אחד המפעלים הגדולים הוא הקמת מוזיאוני המייסדים. המיזם הוא פרי יוזמתה של שרת התרבות והספורט תא"ל מירי רגב, ומטרתו להציג את תרומת החלוצית של יישובי שנות החמישים והשישים (עיירות הפיתוח) להתפתחותה של מדינת ישראל. מיזמים נוספים, שחלקם כבר היו למסורת, הם "מפה ומצה" – פעילות פסח באתרי המורשת, פתיחת אתרי מורשת לביקורים ללא תשלום ביום העצמאות, ו"אופרה באתרי המורשת" – הופעות של סולני האופרה הישראלית בפני ציבור המבקרים באתרים.

שנת השבעים למדינה עומדת בסימן מורשת של חדשנות. המסר שלנו הוא שהשורשים הם חלק מהיכולת לצמוח. יש לשמור על איזון בין מודרניזציה למסורת כך שנספר את הסיפור באמצעים מודרניים. הרגלי הפנאי משתנים והכול מתבצע ב"קליק". הטכנולוגיה היא חלק מחיינו, אך היא אינה פוגעת בשיח. האדם הוא עדיין יצור חברתי, והאנשים ימשיכו לבקר באתרים ובמוזיאונים.

מתוך הסתכלות במהפכה הטכנולוגית ובחיים המודרניים בכלל נדמה לעיתים שהנוער שלנו שכח מדוע אנחנו כאן. יש לצקת בבני הנוער את השורשים ואת גאוות ההשתייכות למקום, כך שייבנו שהם חלק מסיפור גדול. אחת הדרכים לעשות זאת היא להנגיש את אתרי המורשת באופן חדשני. למועצה יש תפקיד חשוב במהלך הזה. האתגר שלנו הוא להביא את האנשים לאתרים ולהעניק להם חוויה אחרת.

דוגמה לתפיסה שאני מציג מצאתי בביקורי האחרון בפיז. ביקרנו במרכז תרבות של חברת גוגל וראינו כיצד הטכנולוגיה פועלת בשירות התרבות. במרכז התרבות שלה גוגל מנגישה יצירות אומנות ותרבות. בין היתר ראינו שם את המגילות הגנוזות כחוויה בתלת-ממד, סיפור ב-360 מעלות.

כיצד אתה רואה את עתידה של המועצה?

המועצה כיום, כעמותה, מוגבלת בפעילותה, ודרך התקצוב הנוכחית מציבה לה תקרת זכוכית. נוסף לכך היא משמשת במידה רבה זרוע ביצוע של משרד התרבות והספורט ושל אגף מורשת במשרד ירושלים ומורשת, אך ללא פתרון אחר כל מפעלה עלול לרדת לטמיון. המועצה חששה מפוליטיזציה, אך במבנה הנוכחי היא שמה על עצמה אזיקים, והם ילכו ויתהדקו. יש לגבש מבנה משפטי אחר שיציף את הפוטנציאל הגלום בה. הקמת תאגיד תאפשר לה לפרוץ את גבולותיה, שאם לא כן היא תתקשה לעשות את מלאכתה, והיתרון שלה כגוף מוביל שימור ומורשת ייעלם.

מדינת ישראל מבינה את חשיבות השימור, וההפיכה לתאגיד תאפשר לנו להטיל על המועצה לשימור אתרים משימות נוספות כזרוע הלאומית הבולטת והמובילה בתחום השימור והמורשת. הוא יעניק לה מעמד מיוחד, יעצב וייצב אותה כגוף ייחודי ומשמעותי.

מהו חזונו בתחום השימור?

האתגר הגדול הוא למצוא את האיזון בין שימור לפיתוח, ויש לכך פתרונות. יש לשמור על המבנים והמתחמים ההיסטוריים ולצקת לתוכם תכנים מודרניים כמרכזי תרבות או כמוקדי פעילות מסחרית דוגמת בתי אוכל. בתהליך הפיתוח מתקיים מתח בין המודרנה לעבר, אך אם ממנפים את הדברים נכון לא תהיה סתירה. עלינו לדאוג שהשימור יהווה חסם וימנע את הרס המורשת התרבותית, ובד בבד לבחון את הדרך שבה השימור משרת את השינוי.

המועצה מנהלת מאבקים ציבוריים לשמירה על נכסי מורשת, אך היא גם זרוע ביצועית, מה שיוצר דיכוטומיה. בהיבט הביצועי המועצה מגיבה כיום לפניות אליה, ואינה פועלת על פי מערך אסטרטגי מתוכנן. ייתכן שבעתיד המועצה תעסוק יותר בעולם התכנון והחינוך, ופחות בשימור פיזי. עם זאת, תפקידה הוא להוביל גם את הצד המקצועי של השימור. משום כך עליה להמשיך ולהפעיל את צוותי השימור, ומתוך ניסיונה הרב לתת דוגמה לדרך שבה יש לשמר ולנהל אתרים היסטוריים.

ולסיכום?

אני רואה בתפקידי כמנכ"ל משרד התרבות והספורט זכות גדולה. הוא מאפשר לי לתרום רבות ולבצע רפורמות. נפגשתי עם אנשים וגופים המעוררים השראה גדולה, והמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל היא אחד מהם. אני סבור שעליה להתפתח, אך אסור לה לאבד את האוטנטיות שלה. המיצוב שלה כגוף מקצועי יאפשר לה להיות גורם מרכזי משפיע בעולם השימור. אני מקווה שבשנים הקרובות תהפוך המועצה לגוף ערכי עוצמתי, ושהמדינה תבין את ההזדמנות שניתנת לה להפעיל גוף המשרת את השימור והמורשת.

"מסע בין אתר לטירה": שיתוף פעולה ישראלי-צרפתי | פרויקט שימור לצעירים ולצעירים בנפשם

מאת: תמר טוכלר, סמנכ"לית במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, מנהלת מחוז תל-אביב והמחלקה ליחסים בינלאומיים במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, וחברה בוועד המנהל של איקומוס ישראל.

הפרויקט נולד בשנת 2004, עם הגעת משלחת חילופי תרבות מצרפת. המשלחת הייתה פרי יוזמה משותפת של משרד החוץ הצרפתי, משרד החוץ הישראלי, המכון הצרפתי, משרד הנוער והספורט בצרפת והמועצה לחילופי נוער וצעירים, והיא נועדה לחידוש קשרי התרבות בין שתי המדינות. למשלחת זו הצטרף נציג הארגון הצרפתי רמפאר (Rempart), שייעודו הכשרה של מתנדבים במגוון טכנולוגיות בנייה מסורתיות בתוך אתרי מורשת. המפגש הוליד שיתוף פעולה בין רמפאר לארגון איקומוס ישראל.

אנטואן מונפיר, נציג הארגון, סיפר לי על מחנות השימור שרמפאר מארגן ברחבי צרפת, והתלהבתי. לאנטואן היה זה ביקור ראשון בישראל, ולכן ניצלנו את היומיים שהוקצו לנו לביקורים באתרים היסטוריים ולחשיבה משותפת כיצד לשלב כוחות ולהקים פרויקט דומה בישראל. ביקרנו במזכרת בתיה ובאתר הפרדסנות ע"ש מינקוב שברחובות, שוטטנו ברחובות הצרים של נווה צדק, בבית הספר החקלאי מקוה ישראל, בעיר הלבנה של תל-אביב וביפו. בפגישה עם יו"ר הוועד המנהל של המועצה לשימור אתרים פרופ' אדריכל סעדיה מנדל, במשרדו שבלב יפו העתיקה, שוחחו השניים בצרפתית. השפה המשותפת קירבה לבבות, סעדיה התלהב, והיה ברור לכולנו שיוצאים לדרך. איך, מתי ומי השותפים – כל אלה נדונו בחודשים הבאים, אבל לי היה ברור דבר אחד – מחנות השימור בצרפת הם פוטנציאל עצום לחילופי ידע ותרבות.

שלושה חודשים אחר כך יצאנו, חמישה מתנדבים מישראל, להתנסות במחנה השימור בברזי לה סיק, אי שם בצפון צרפת. שולבנו בסדנת סיתות אבן, ובהנחיית מאסטר גם למדנו וגם

התנסינו בסיתות אבן ובשילובה בקיר הטירה, מתעלמים מהקושי הפיזי ונהנים מחוויית השימור דרך הידיים.

במהלך השהות בצרפת למדנו כיצד פועלות העמותות המקומיות החברות ברמפאר (כ-180 עמותות הפזורות ברחבי צרפת). עוד למדנו שרוב מחנות השימור ממוקמים באתרי מורשת צלבניים, ומתנסיים בהם במלאכות השימור המסורתיות: סיתות אבן, טיח, ויטראז'ים, נגרות עץ, פרזול, קרמיקה ועוד. ההנחיה המקצועית נעשית על ידי מאסטרים בתחומם, והעבודות לא רק תורמות לשימור האתר אלא גם חושפות את הצעירים למורשת ולטכנולוגיות הבנייה. העבודה וחויית השהות במחנה מחזקות את היחס למורשת, תורמות ליצירת קשרים בין-אישיים וחושפות את הגישה הצרפתית: מורשת וחוויה עם תחושה של חופשה תמידית, לצד ספיגת ידע רב, התנסות מקצועית והשגת תוצאות מצוינות. זו החוויה הצרפתית.

עם שובי לארץ, וכחברת הוועד המנהל של איקומוס ישראל, העליתי בישיבת הוועד את הרעיון להציב לעמותה יעד של גיוס של צעירים לתחום המורשת דרך החוויה הפיזית. אל היוזמה הצטרף גם דני בראלי, מי שעמד אז בראש הוועד הישראלי לאונסק"ו. כך יצא לדרך פרויקט "מסע בין אתר לטירה".

בשנת 2005 הצטרף אליי ליונל דרמון, צלם בתחום האדריכלות והמורשת יליד צרפת, ומאז אנו מנהלים יחדיו את הפרויקט. זיהינו את הפוטנציאל העצום הקיים במפגש בין צעירים צרפתיים וישראלים, וראינו בו אמצעי למיגור דעות קדומות ולחילופי תרבות. עם זאת, חשפנו את הקושי של צעירים ישראלים להשתלב בפרויקט בצרפת בגלל אי ידיעת השפה וחוסר היכרות עם התרבות הצרפתית. מסיבה זו הקמנו מערכת תמיכה המלווה את הצעירים מרגע המיון: בהכנה למשלחת, בליווי במהלך השהות במחנה ולאחריו. נוסף לכך גיבשנו במשותף עם המכון הצרפתי סדנת הכנה מיוחדת בשפה הצרפתית.

מזה 14 שנים אנו פועלים מדי קיץ לאיתור ולמיון עשרות צעירים מכל רחבי הארץ, ובחרים מתוכם את אלה שיזכו לקחת חלק באחד מעשרות מחנות השימור בצרפת.

במהלך השנים הרחבנו את שיתופי הפעולה עם ארגונים שונים, ולצד מחנות השימור בצרפת אנו פועלים עם רשות העתיקות, המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, רשויות מקומיות ומוסדות חינוך. במסגרת שיתופי הפעולה הללו יזמנו כמה פרויקטים:

- כנסים לחשיפת סיפורם של מחנות השימור. בכנסים אלה הצעירים הישראלים מספרים על חוויותיהם במחנות ומקרבים את הציבור הישראלי לתרבות ולמורשת הצרפתית.

- שני מחנות שימור בין-לאומיים בעכו, בהשתתפות צעירים מרחבי צרפת ומישראל.

- הופענו ארבע פעמים בסלון השימור הממלכתי בלובר בפריז (Salon International du Patrimoine Culturel), ובהשראתו קיימנו בישראל שלוש תערוכות שימור בין-לאומיות. אנו שואפים לקיים אירוע משותף בסלון השימור שיתקיים בפריז באוקטובר 2018.

- התמחות של משלחות אקדמיות במהלך סמסטרי קיץ. בהתמחות זו השתתפו תלמידי תואר שני הלומדים בטכניון ומתמחים בשימור. הסטודנטים התמחו ב-CITE בארמון שאין בפריז, והשתתפו בסדנה פעילה במרכז ההכשרה בטירה בכוסי. בימים אלה אנו פועלים לקידום משלחות נוספות.

- חשיפה תקשורתית: היות שהפרויקט נולד כחלק מהמאמץ להידוק קשרי התרבות בין המדינות נעשה מאמץ מיוחד לחשיפת הפרויקט בתקשורת בצרפת ובישראל. עד כה פורסמו כתבות רדיו וטלוויזיה, ועשרות כתבות בעיתונות המקומית.

- במלאת עשור לפרויקט קידמנו את סדנת מלאכות השימור בצרפת (משלחות מאורגנות המיועדות לקהל מבוגר יותר עם זיקה לתחום השימור), או בשם החיבה שלהן – "מחנות

השימור לבני 40+ ". פרויקט זה פותח כחלק מפעילות המחלקה הבינלאומית של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. בשנת 2018 צפויות להתקיים שלוש סדנאות חדשות, והן יצטרפו לשבע שקיימנו עד כה בטירה בברזי לה סיק.

עד כה השתתפו בפרויקט "מסע בין אתר לטירה" יותר מ-600 ישראלים!!! הם הצטרפו לאוהבי התרבות הפרנקופונית, ורבים מהם השתלבו בתעסוקות שונות בתחום השימור. הכנסים והימים הפתוחים שליוו את הפרויקט הרחיבו עוד יותר את מעגל המתעניינים בנושא השימור על היבטיו הרבים.

הישג גדול נוסף של הפרויקט הוא הקשרים העמוקים שנוצרו בין צעירים ישראלים לצרפתים. ואכן, עשרות צעירים צרפתים הגיעו לביקור בישראל, וכך גם ביקורי המשך של ישראלים בצרפת. חלק מבוגרינו אף נסעו ללמוד בצרפת.

ראויים לציון התמיכה שמעניקים לפרויקט משרד החוץ הצרפתי, המכון הצרפתי ושגרירות צרפת, וכן הגיבוי והסיוע של הגורמים הישראליים איקומוס ישראל והמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.

ובמבט לעתיד:

שנת 2018 הוכרזה לשנת ישראל צרפת, ובמסגרת זו הרחבנו את הפעילות. נוסף למחנות השימור ולסדנאות השימור אנחנו פועלים לקדם אירוע מיוחד במסגרת סלון השימור הצרפתי בלובר בפריז, שתתלווה אליו משלחת של אנשי מקצוע מישראל. עוד מתוכננת הצדעה מיוחדת במסגרת תערוכת השימור הבין-לאומית שתתקיים ב"הבימה" ב-12 בדצמבר 2018. לצד פעילויות אלה אנחנו מפתחים תוכניות לימוד כחלק מקורסים אקדמיים, ומקדמים הקמה של מרכז קבע בישראל שבו ניתן יהיה לקיים ימים פתוחים ומחנות שימור בשיתוף עם המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, רשות העתיקות ורשות הטבע והגנים.

למעוניינים במידע נוסף:

ליונל דרמון, 052-6733929, דוא"ל workshops@studiorld.co.il

תמר טוכלר, 052-3869460

שיקום "מעלה עקרבים"

מאת: עפר יוגב, מנהל מחוז דרום

"מעלה עקרבים" הוא דרך תלולה ומפותלת בנגב הצפוני, מדרום למכתש הקטן, קטע מכביש 227 המחבר בין כביש 206 (הדרך למפעל אורון) וכביש 90. התוואי נפרץ לראשונה כדרך סולינג □ בשנת 1927 על ידי שלטונות המנדט הבריטי, כדרך הראשית לערבה בין משטרת הרוכבים בכורנוב (ממשית) למשטרת הרוכבים בעין חוצוב (חצבה). פיתולי הדרך (הסרפנטינות) יוצבו בעזרת קירות תמך מאבן.

בשנת 1950, במסגרת מבצע "ערבה", סלל חיל ההנדסה בתוואי הדרך כביש אספלט. בשולי הכביש הוצבו חביות, והן נמצאות במקומן גם כיום. בראש המעלה ניצבת אנדרטה בצורת צריח (סמל חיל ההנדסה הישראלי) שהוקמה לציון המבצע. המעלה שימש קטע חשוב של הדרך לאילת עד לאירוע הדמים שהתחולל בו בשנת 1954.

ב-17 במרץ 1954 חזר אוטובוס אגד מחגיגות לציון חמש שנים להנפת דגל הדיו באילת. באוטובוס היו 11 נוסעים וארבעה חיילים, ששימשו כוח אבטחה. בצוהריים, כשהאוטובוס טיפס במעלה הדרך, תקפה אותו קבוצת מחבלים. 11 מנוסעי האוטובוס נהרגו וארבעה

ניצלו. טבח מעלה עקרבים היה פעולת הטרור החמורה ביותר נגד ישראל מאז תום מלחמת העצמאות.

האירוע השרה בארץ אווירת דכדוך, ומרדכי זעירא ויעקב אורלנד התבקשו על ידי משה שרת לכתוב שיר שְׁיָרִים את המורל הלאומי. כך נולד "שיר שמח" ("אם גם ראשנו שח"...). בשנת 1955 נסגר הכביש, ובד בבד נסלל במכתש רמון כביש מעלה העצמאות (כביש 40) כדרך הראשית לאילת. דרך מעלה עקרבים נפתחה מחדש למטיילים רק אחרי מלחמת ששת הימים.

מצבו ההנדסי והבטיחותי של הכביש, אשר מלכתחילה נסלל בסטנדרטים ירודים ביותר, הלך והתדרדר במהלך השנים בגלל מצב תחזוקה ירוד, עד אשר בשנים האחרונות נסגר בחלקו על ידי משרד התחבורה והוכרז "כביש ללא אבא".

המצב הקיים והנתונים ההנדסיים העיקריים:

אורכו של הכביש כולו 20 ק"מ, ורוחבו נע בין 3.5 ל-6 מטרים. הכביש נעדר שוליים ומעקות בטיחות, והוא מאופיין ברובו בגיאומטריה אופקית ואנכית ירודה מאוד, לרבות קטעים מפותלים ביותר ובעלי שיפועי אורך גדולים. אין בו מרחקי ראות מינימליים הדרושים לנסיעה בטיחותית, אפילו במהירויות נמוכות מאוד. הכביש סובל מבעיות קשות של ניקוז והגנה מפני שיטפונות, ואף מתנתק מדי פעם עקב נזקי שיטפונות. הוא מתאפיין בעקומות חדות ו"פתאומיות", ומרכזו מתאפיין בסדרת עקלתונים ברצף של כ-4 ק"מ, הנושקים ברובם לשפתה של תהום עמוקה.

שיקום המעלה:

רשות ניקוז ערבה החליטה להוביל מהלך לשיקום ולשימור הכביש. המהלך נעשה בשיתוף עם רשות ניקוז ים המלח, מועצה אזורית ערבה תיכונה, מועצה אזורית תמר, משרד התחבורה, נתיבי ישראל, רשות הטבע והגנים והמועצה לשימור אתרים. הכביש חולק לארבעה קטעים: בשלושה מן הקטעים יבוצעו פעולות מקומיות להרחבה, הקמת מעקות, שיפור הניקוז, תיקוני אספלט וגיזום צמחייה בהתאם לצורך. הקטע הבעייתי בתוכנית השיקום והשימור הוא קטע הסרפנטינות: ההצעה המוסכמת עלינו קובעת כי התנועה בכיוון הירידה תהיה חד-סיטרית, ותיבחן אפשרות להגבלת מהירות התנועה כך שלא יידרשו מעקות בטיחות. החביות בשולי הכביש יישארו ויושלמו במקומות החסרים. נכון לעכשיו, חברת נתיבי ישראל ומשרד התחבורה עומדים על הצבת מעקות בטיחות בסרפנטינות. המועצה לשימור אתרים רואה בכך פגיעה קשה באתר, ופועלת בכל הערוצים כדי לשנות את ההחלטה.

בית מנחם בקיבוץ מעברות

מאת: טל בן נון גלז, מנהלת מחוז מרכז

המבנה הוקם בשנת 1953 לזכרו של מנחם זינגר-יורש, חבר הקיבוץ ולוחם הפלמ"ח. במשך שנים שימש המבנה כספרייה, כחדר מוזיקה וכבמה לתיאטרון החוצות של המוסד החינוכי רמות חפר, שנסגר ב-2014. הוא תוכנן על ידי האדריכל שמואל מסטצ'קין, בוגר בית הספר באוהאוס שבגרמניה ומגדולי האדריכלים של ההתיישבות העובדת. תבליט של האומן נתן רפפורט, המעטר את קיר המבנה, מוכר כיצירת אומנות מוגנת.

המועצה לשימור אתרים פנתה לקיבוץ באמצעות ועדת השימור עמק חפר, שקבעה כי המבנה ראוי לשימור, וביקשה כי המבנה ישומר. הפנייה לא הועילה, ובאסיפת הקיבוץ הוחלט להרוס את המבנה מהסיבות הבאות: המבנה תופס מקום של שתי יחידות דיור בשכונה

שנבנית במקום; עלות השימור גבוהה; תחזוקת המבנה תהווה נטל על הקיבוץ; במעברות יש ממילא שפע מבני ציבור, כך שאין למבנה ייעוד הולם.

חברים מהקיבוץ, בהווה ובעבר, חברו יחד כדי להציל את המבנה, שהוא היחיד ששרד ממבני בית הספר. הם ביקשו לקיים הצבעה חוזרת, דאגו לפרסום כתבה ב-XNET ונעזרו בנו כדי לקדם את המודעות בקיבוץ. אנו ביקרנו במקום עם עמרי שלמון, מנכ"ל המועצה לשימור אתרים, ועם מהנדס קונסטרוקטור שקבע כי אומדן השימור שנתנו אנשי הקיבוץ היה פי ארבעה מהעלות האמיתית.

מתכנני השכונה תמכו בשימור המבנה. לדבריהם הוא תופס מקום של יחידת דיור אחת בלבד, וגם לכך ניתן למצוא פתרון. זאת ועוד, הוא משתלב יפה בתכנון השכונה. אשר לשימוש במבנה, התברר לנו כי ניתן למצוא לו שימוש. בהצבעה נוספת שהתקיימה הוחלט ברוב זעום לשמר את המבנה, אך בעקבות ערעור שהוגש התהפכה ההחלטה שוב ברוב זעום. ועדת התכנון והבנייה של עמק חפר התעלמה מהמלצת ועדת השימור שלה וקיבלה את החלטת הקיבוץ.

בעת כתיבת שורות אלו אנחנו פועלים להגיש ערר בפני ועדת הערר של הוועדה המחוזית כדי לשנות את החלטת הוועדה המקומית.

מוזיאון הטבע בירושלים

מאת: איציק שוויקי, מנהל מחוז ירושלים

מוזיאון הטבע שוכן ברחוב מוהליבר 6, בצמוד למושב הגרמנית בירושלים, בוילה שהוקמה במאה ה-19. את הווילה, שנקראה "וילה דֶקָאן" (Deccan Villa) הקים לזארוס פאול מרגהריאן (Lazarus Paul Margharian), איש עסקים ארמני אמיד, כבית קיץ מפואר מחוץ לעיר. סביב הבית ניטע גן ענק ובו שפע צמחייה. הגן הוקף בגדר גבוהה, ולה שני שערים גדולים: האחד מדרום (כיום רחוב המגיד) והשני ממערב (כיום רחוב מוהליבר). בשנת 1913 החרומו השלטונות העות'מאניים את הווילה והיא שימשה את בית המושל ומוסדות שונים. בתקופת המנדט היו במקום ספרייה ומועדון קצינים ששימש, כנראה, מסווה לפעילות בין בריטית. בשנת 1949 יזם צבי לב את הקמת המכון הפדגוגי למדעי הטבע ומוזיאון הטבע, ובשנת 1962 נפתח המוזיאון לקהל באופן רשמי.

לפני כשנה יזמה הקרן לירושלים בשיתוף עיריית ירושלים הקמת קונסרבטוריון בשטח החניה הסמוכה למוזיאון הטבע מכיוון רחוב המגיד. לשם כך הופקדה תב"ע המבקשת בניית קונסרבטוריון בן ארבע קומות. חשוב לציין כי בתוכנית "המונומנטים" של ירושלים מוגדר הבית שבו שוכן המוזיאון כמבנה לשימור מחמיר. המועצה לשימור אתרים הגישה התנגדות לתוכנית בדרישה לערוך תיק תיעוד מלא וסקר הנדסי לבניין המוזיאון, ולחייב את היזם בהכנת תוכנית שימורית כוללת לבית לשימור ולגן הבוטני, שתוכנן בשנות השישים על ידי אדריכל הנוף יחיאל סגל (מי שתכנן גם את הגן במקוה ישראל). עוד ביקשנו להפחית קומה מהבניין המוצע בשל המרקם הייחודי של המושבה הגרמנית, לשמור על הדומיננטיות של השער הראשי בחומת המוזיאון ולתכנן בקפידה שערים חדשים בחומה - אם יידרשו. לעת עתה ביטלה הוועדה המקומית את הפתח החדש שתוכנן בחומה והסכימה להוריד קומה מהבניין המתוכנן. התוכנית טרם נדונה בוועדה המחוזית.

במחוזות השימור

מחוז ירושלים

מאת: איציק שוויקי, מנהל מחוז ירושלים

אבו גוש

מבנה משטרת אבו גוש ממוקם בשיפוליו המערביים של הכפר ההיסטורי אבו גוש, צמוד לדרך ירושלים-יפו ההיסטורית. המבנה הוקם בשנת 1926 כתחנת המשטרה של הכפר. בשנת 1941, במסגרת חיזוק המשטרה הבריטית בארץ, הוקמו 55 מצודות. אחת מהן הייתה בתחנת המשטרה של אבו גוש, אשר הורחבה למבנה הטגארט שאנו מכירים כיום.

המועצה בשיתוף אדר' אורי גלזר ומעצבת הפנים ליה אלאונורה פנג פרסמו פרוגרמה ותפיסה עיצובית העוסקת בשימור ובשיקום מבנה המשטרה כאתר מורשת תיירותי. על פי התוכנית, חדרי המבנה ואגפיו ישמשו כמרכז מבקרים, ויוצגו בהם תערוכות ומיצגים על תולדות האזור והמבנה וכן מורשת קרב. במקום תתקיים פעילות חינוכית והוא ישמש נקודת מוצא לסיורים באזור, בעקבות נושאי התצוגה.

חוות שער הגיא

ראשיתה של החווה בחמישה מבני מגורים שנבנו עבור עובדי המשאבה שעל קו המים מראש העין לירושלים. בשנות השישים הוקמו במקום חווה לגידול כלבים כנעניים ופנסיון לכלבים, אך הם ננטשו. רשות מקרקעי ישראל (רמ"י) פנתה לאחרונה לבית המשפט בתביעה להורות על פינוי המשפחות המתגוררות במקום כיום, וזה קבע כי עליהן להתפנות עד חודש מאי 2018. רמ"י הרסה לפני חדשים אחדים כמה תוספות בנייה, ומבקשת להרוס את המבנים כדי למנוע התיישבות לא חוקית במקום. המועצה לשימור אתרים והמועצה האזורית מתנגדות להריסת המבנים, שכן מדובר במבנים שהוכרזו לשימור. כעת מבקשת המועצה האזורית מרמ"י כי לאחר פינוי המתיישבים הנוכחיים תשמיש את המקום כחוות לימוד.

קבלת הודעות לפי חוק התכנון והבנייה 2017

המועצה לשימור אתרים נקבעה כגוף ציבורי ומקצועי בצו התכנון והבנייה של שר האוצר מיום 16 בינואר 2017. לאחר לחצים שהפעלנו בעיריית ירושלים ובוועדה המחוזית בעקבות הצו התחלנו לאחרונה לקבל הודעה על כל בקשה להיתר בנייה בעיר ירושלים, ועל כל תוכנית חדשה המופקדת בתחומי המחוז.

מחוז דרום

מאת: עפר יוגב, מנהל מחוז דרום

ביצרון גן יבנה

גן יבנה הוקמה ב-1929 על ידי חברת "אחוזה אלף ניו יורק", שקנתה את האדמות. לקרקע הצטרף גרעין "תל חי קרים", שהיה מיועד לעלות לתל חי, אך בעקבות נפילתה הגיע לגן יבנה.

מאורעות 1936 ו-1939 לא פסחו על גן יבנה, אך מצאו אותה מאורגנת בהגנה מרחבית משותפת עם מושב ביצרון. המרחב חולק לשישה אזורים, ובכל אחד מהם היה מגדל שמירה-תצפית (ביצרון). את המגדלים איישו נשים או נערים שהפעילו את אמצעי העזר, זמזמים, טלפונים, דגלים, מורס ופעמון.

מהמגדלים נותר עד לפני כשנה ביצרון אחד, אך הוא נהרס בעת ביצוע עבודות עפר לשכונה חדשה. תושבים מגן יבנה ונאמני שימור דרשו מהמועצה המקומית לשחזר את הביצרון, והמועצה לשימור אתרים פועלת אף היא למען שחזורו.

גשר הקשתות

"גשר הקשתות" שוכן מעל נחל לכיש בתוואי הישן של כביש 3, ליד מרכז שפירא, צמוד לכביש המהיר הנוכחי מאשקלון לקריית מלאכי. ראשיתו של הכביש בדרך שנסללה מעזה ללטרון בשנת 1915 ביוזמת השלטונות העות'מאניים על ידי קבלנים יהודים ובהם מאיר דיזנגוף, מי שכיהן כראש העיר הראשון של תל-אביב. הכביש נסלל במסגרת ההכנות למלחמת העולם הראשונה. גשר הקשתות נבנה בשנות ה-30 על ידי מחלקת העבודות הציבוריות המנדטורית (מע"צ), לצורכי הצבא הבריטי. הוא תוכנן על ידי המהנדס היהודי זאב פריזר.

במקביל לתוואי הכביש עברה במקום מסילת הרכבת העות'מאנית, ובאמצע חודש נובמבר 1917 דהרו לעברה מאה פרשים אוסטרים מחטיבת הרכיבה האוסטרלית ולקחו בשבי 300 מאות חיילים ושלל של מאה קרונות הספקה. באזור היה גם שדה תעופה גרמני ששכן במקום שבו עומדים כיום הלולים שמול מרכז שפירא.

כביש 3 החדש הוסט באזור זה מהתוואי הישן משום שגשר הקשתות היה צר מדי. עם זאת הוא עדיין היווה בעיה, מפני שבעונת הגשמים הוא הוצף וגרם לבעיות ניקוז. רשות הניקוז ביקשה להגביה את הגשר, אך הרעיון נדחה. הפתרון שנמצא היה להפוך אותו למעין "חצי אי" וליצור מעקף שיסחרר את הזרימה החזקה. בימים אלה מבצעת המועצה לשימור אתרים סקר לגשר ומכינה תוכנית הנדסית להצלתו.

מחוז מרכז

מאת: טל בן נון גלז, מנהלת מחוז מרכז

תת"ל 33 ושכונת הרכבת בלוד

רכבת ישראל מקדמת תוכנית להרחבת מסילת הרכבת תל-אביב-לוד לארבע מסילות (תת"ל 33). על פי התוכנית יעברו המסילות על בתיה ההיסטוריים של שכונת עובדי הרכבת המנדטורית, בכניסה למתחם הרכבת לוד.

תחנת לוד הייתה מרכז וצומת דרכים חשוב בארץ ישראל ובמזרח התיכון כולו. בתחנה היו 32 מסילות מקבילות והיא קישרה בין המסילה המזרחית, שהייתה ציר האורך המרכזי של הרכבות מלבנון ומסוריה אל מצרים, לבין מסילת הרוחב שקישרה בין יפו לירושלים.

שכונת המגורים הוקמה בשנות השלושים של המאה הקודמת בסגנון כפרי בריטי (בתים דו-משפחתיים עם אח וארובה וסביבם גינות). היא נחשבה למעין "סביון" של התקופה, והתגוררו בה יהודים וערבים, מעובדיה הבכירים של הרכבת. זוהי השכונה הבריטית היחידה בארץ שנותרה כמעט בשלמותה. רוב מבני השכונה קיימים, והתוכנית אמורה להרוס שניים מהם לפחות. המועצה לשימור אתרים הגישה התייחסות לתוכנית ובה דרישה להסיט את המסילה בכמה מטרים ולא להרוס את המבנים.

חוות הנוי ברופין

חוות הנוי ההיסטורית ברופין טרם יצאה מכלל סכנה. היא עדיין בבעלות מדרשת רופין, הנתונה בידיים פרטיות. כל עוד לא הועברה הקרקע בחכירה אל המועצה האזורית, והתוכנית החלה במקום אינה מוסדרת, שטח החווה עלול לשמש למטרות אחרות ולא כאתר מורשת וגן בוטני. בימים אלו המועצה האזורית עמלה על חילופי שטחים בחסות רשות מקרקעי ישראל כדי להגן על שטח החווה. בד בבד המדרשה מקדמת תוכנית בניין עיר שמטרתה הסדרת שימושים בחלק אחר, אבל זוהי ההזדמנות להכריז על חוות הנוי כעל אתר לשימור. המועצה לשימור אתרים עוזרת לוועדה המקומית בהכנת החלק בתוכנית הנוגע לשימור. נוסף לכך התחלנו בעבודות שיקום של הצריף ההיסטורי שבחווה (צריף רות בנימין), ובשלב הראשון נטפל במעטפת המבנה.

מחוז תל אביב

מאת: תמר טוכלר, מנהלת מחוז תל-אביב

הרצליה

בימים אלו מקדמת עיריית הרצליה את תוכנית השימור לעיר, ובכך היא הרשות השלישית במחוז תל-אביב (אחרי תל-אביב וחולון) העתידה לאשר תוכנית שכזו בתחומה. התוכנית כוללת עשרות אתרי מורשת בנויים ונופיים ומגדירה מתחמים לשימור. במסגרת שיתופי הפעולה שלנו עם לשכת התכנון המחוזית תל-אביב ועם עיריית הרצליה סקרנו את מסמכי התוכנית ונספחיה כדי לסייע בקידום מיטבי של התוכנית. בעקבות בחינת המסמכים ולאור ניסיונו בתחום גיבשנו מסמך המרכז הערות שונות הנוגעות לתוכנית, וכן סקירה ומיפוי של הנרטיבים המרכזיים של העיר כפי שהם מקבלים ביטוי במצאי הפיזי ההיסטורי שלה.

רמת גן

ממשיך שיתוף הפעולה הפורה בינינו לבין הצוות המקצועי בעיריית רמת גן בנושא תוכנית השימור לעיר. במסגרת פגישות מקצועיות משותפות מתגבשות הנחיות לשימור מתחמי השימור בעיר ונדונים המרכיבים ההכרחיים לקידומה של התוכנית. בד בבד אנו ממשיכים במאבקנו לשימור שכונת תל בנימין, שלמרות ההכרה בה כשכונה לשימור מרקמי, ואף שהעירייה מקדמת עבורה תוכנית שימור מפורטת, עולות מעת לעת יוזמות תכנוניות פרטיות שאינן הולמות את אופייה.

כן ריכזנו לאחרונה מאמץ מרכזי במאבק להצלת בית הדואר ההיסטורי ברחוב ביאליק בעיר. בעוד העירייה ביקשה להרוס את המבנה כדי להקים במקום מעונות סטודנטים, יזמה המועצה לשימור אתרים חלופה תכנונית המשלבת בין שימור ערכי המקום לבין הצרכים המתחדשים של העיר והרצון להקים ברחוב מרחב מסחרי וציבורי שוקק. תכנית רעיונית זו התקבלה והמבנה הוכרז לשימור.

לאחרונה החלה עבודה משותפת עם עיריית חולון לחשיבה משותפת לשימור ולפיתוח שכונת אגרובנק בעיר, המוכרזת כשכונה לשימור מרקמי. במסגרת יוזמות פיתוח נקודתיות המקודמות למבנים שונים בשכונה מתוקף תמ"א 38 עלה חשש בקרב הצוותים המקצועיים בעירייה באשר ליכולתם לשמור על מרקמה של השכונה ההיסטורית. אנו מצידנו ריכזנו חומרים שהוכנו בערים אחרות במחוז תל-אביב שמתמודדות עם תמ"א 38 באזורים היסטוריים, כדי להסתייע בהם לגיבוש חשיבה מחודשת על הדרכים לשמור על מורשתה ומרקמה של השכונה מחד גיסא ולאפשר את התחדשותה מאידך גיסא.

מחוז חיפה וגליל מערבי

מאת: אדר' נעמה נאמן מזרחי, מנהלת מחוז חיפה וגליל מערבי

בית צ'ודקוב – בית ראשונים בבנימינה

אחד הבתים הוותיקים בבנימינה שנבנה, ככל הנראה, ב-1925 והיה שייך למשפחת צ'ודקוב, נתרם למועצה המקומית בנימינה-גבעת עדה. הבית עומד לקראת סיומו של תהליך שימור ושיקום מקיפים, כשלב ראשון לקראת הפיכתו למרכז מבקרים ולארכיון למושב הוותיקה. במסגרת זו שוקמה מעטפת הבניין: הגג, הקירות החיצוניים, מרפסות הכניסה מלפנים ומאחור, החלונות והדלתות. השלב השני, שהחל בראשית 2018, הוא שלב התוכן והתצוגה, ובימים אלו מכינים למבנה פרוגרמה אוצרותית.

מגדל המים ומגדל השמירה – גבעת עדה

מגדל המים של המושבה גבעת עדה נבנה בסוף שנות העשרים בעקבות פניית ועד המושבה לפיק"א. המים נשאבו מן הבאר בשדות ופתרו את מצוקת השינוע ואספקת המים הנקיים לתושבים. במאורעות תרצ"ח (1938) התווסף למגדל ביצרון – עמדת שמירה ששימשה להגנה מהניסיונות החוזרים ונשנים לפגוע במושבה. את עמדת השמירה איישו נוטרים בני המקום.

מגדל המים היה בשימוש עד סוף שנות הארבעים, אז נחתם עם חברת "מקורות" הסכם להעברת מים ממעיינות כרכור הסמוכה. השנה בוצעו במגדל עבודות הצלה ושימור, ואנו בראשית הליך "אימוץ אתר" של המבנה על ידי בית ספר גבע הסמוך.

בית הספר אחד העם – חדרה

בחודש ינואר נחנך אולם מועצת העיר של עיריית חדרה בבניין בית הספר ההיסטורי אחד העם, שהיה בית הספר הראשון בחדרה. בית הספר נחנך בשנת 1922 על ידי הנציב הבריטי סר הרברט סמואל, וכלל שלושה חדרי כיתה וחדר אחות. במסגרת תוכנית "מורשת" שוקם ושומר הבית והוא מאכלס את אולם מליאת מועצת העירייה, מרכז מבקרים קטן ואת משרד "נחלים", חברת התיירות של חדרה. למבנה גינה וכיתה חיצונית – לשימושם של המבקרים ושל תלמידי בתי הספר של חדרה.

מחוז צפון והעמקים

מאת: אורי בן ציוני, מנהל מחוז צפון והעמקים

ארבעה מיזמי שימור בצפון – שלושה מהם מגדלי מים – נמצאים בימים אלה בשלבי סיום הביצוע.

ביסוד המעלה שימרו צוותי העבודה של המועצה לשימור אתרים את מזח הדייגים של חולתה, כשישים שנים לאחר מפעל ייבושו של האגם. המזח, השריד המשמעותי היחיד שנותר לפעילות הדיג הענפה ולסיפורו של קיבוץ חולתה ככפר דייגים, שומר כחלק מהקמת פארק גדול בחלקה המזרחי של יסוד המעלה. הוא עשוי אבני בזלת בצורת "ר", ובעבר הייתה עליו מסילה עם קרונית שאליה היו הדייגים פורקים את שללם. הקרונית שומרה ובעתיד תוצב על המסילה.

במטולה שומר מגדל המים ההיסטורי של המושבה, אשר נבנה בתחילת שנות השלושים בנקודה הגבוהה במושבה, במרכז רחוב הראשונים. בריכת המגדל הוזנה במי מעיין מטולה, ומכאן הם הוזרמו לבתי התושבים באמצעות צינורות.

עוד מגדל מים ששימרה לאחרונה המועצה לשימור אתרים נמצא בנצרת עילית. מגדל רסקו נבנה בשנות החמישים ומהווה נקודת ציון בולטת בעיר, ושימורו נעשה במסגרת התחדשות עירונית שעובר המרכז המסחרי האזורי. בד בבד עם התוכניות ההנדסיות לשימור עשתה אדר' מיכל פירסטון עבודת תיעוד למגדל המים. מתיק התיעוד עולה כי המתכנן הוא שמעון סירקין, מהבולטים שבמתכנני מגדלי המים בעשורים הראשונים למדינה.

מגדל מים שלישי שומר לאחרונה באיילת השחר על ידי צוותי המועצה לשימור אתרים. מגדל מים זה, שנבנה בשנות העשרים, הוא מן היפים שבמגדלי המים בישראל, ושלבי בנייתו תועדו במסעו של הצלם אברהם סוסקין בצפון הארץ בשנת 1923. המגדל הוקם על ידי חברת "אחוזה" – קבוצת הבנאים של גדוד העבודה, שבהמשך ייסדו את קיבוץ שריד (על פי תיק התיעוד של אדר' יעל אלף שהוכן למיזם השימור).

מחוז מיעוטים

מאת: אמיר מזאריב, מנהל מחוז מיעוטים

מחסן תבואה באום בטיין שבנגב

אום בטיין שוכנת סמוך לצומת שוקת, בקרבת היישוב עומר. המבנה, המכונה "באאיקה", היה בעבר מחסן תבואה לבעלי החיים, ובימים של מזג אוויר גרוע שימש את בעלי המקום – בני משפחת אבו כף – שמצאו בו מקלט מפני סופות המדבר. בסיוור שערכנו במקום עם המהנדס הראשי של המועצה לשימור אתרים אהרון לויטן הוחלט לקדם את הכנתו של תיק תיעוד ולבחון את האפשרויות לשימור המבנה.

בניין הסראיה בנצרת

הבניין הוקם במאה ה-18 על ידי דאהר אל-עומר, והיה מרכז השלטון בעיר גם בתקופה העות'מאנית ובתקופת המנדט. לאחר קום המדינה שימש את עיריית נצרת עד ראשית שנות התשעים. מזה שנים פועלת העירייה, בשיתוף המועצה לשימור אתרים, לשימור הבניין ולהשמשתו. שלב התיעוד עומד בפני סיום, וכך גם המדידות, ובסיומם תיקבע עם נציגי העירייה ישיבת עבודה כדי לדון בהמשך הטיפול במבנה.

בית המושל בתרשיחא

לאחרונה סיימנו את השלב הראשון בחיזוק המבנה, ועתה אנו נערכים לשלב השני. לאחר קבלת התוכניות של המקום מאינג' יעקב שפר נקיים ישיבה עם עיריית מעלות לבחינת המשך העבודה במקום.

בית שוגאן – כפר כמא

בית שוגאן נמנה עם הבתים הראשונים והיפים בכפר כמא. בסיוור שערכנו במקום ראינו כי המבנה נתון בסכנת התמוטטות מידית והוחלט להתחיל לאלתר בעבודות להצלתו ולייצובו. העבודות הסתיימו, ועתה יש לסיים את התכנון ההנדסי ולהתחיל בשיקום היסודות ומעטפת המבנה, ולהמשיך בתכנון מפורט של העבודות הנדרשות – ובהן פיתוח החצר.

מקאם אבו אל היג'א

האתר שוכן בכפר כאוכב אבו אל-היג'א שבגליל התחתון, מצפון-מערב לעמק בית נטופה. הוא מנציח את שמו של המצביא חוסאם א-דין, שכונה אבו אל-היג'א – "לוחם נועז העשוי ללא חת". בעבר ביצעה המועצה המקומית עבודות שימור במקום באמצעות קבלן שימור, ולאחר שהסתיים השלב הראשון החליטה לבחון את האפשרות לשלבי השימור הבאים יבוצעו על ידי המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.

בניין הסראיה בנצרת

הבניין הוקם במאה ה-18 על ידי דאהר אל-עומר, והיה מרכז השלטון בעיר גם בתקופה העות'מאנית ובתקופת המנדט. לאחר קום המדינה שימש את עיריית נצרת עד ראשית שנות התשעים. מזה שנים פועלת העירייה, בשיתוף המועצה לשימור אתרים, לשימור הבניין ולהשמשתו. שלב התיעוד עומד בפני סיום, וכך גם המדידות, ובסיומם תיקבע עם נציגי העירייה ישיבת עבודה כדי לדון בהמשך הטיפול במבנה.

שימור טכנולוגיות היסטוריות

מאת: רן חדוותי, רכז שימור טכנולוגיות היסטוריות

המגרסה במלכיה

ליד הקיבוץ, הסמוך לגדר הביטחון בגבול לבנון, עומדת מגרסה ששימשה לריסוק אבנים כדי להפכן לחומרי בנייה. כך נפתרו למעשה שתי בעיות: מחד גיסא האבנים שהובאו למגרסה סוקלו מהשטחים החקלאיים כך שאפשר היה לעבדם, ומאידך גיסא הן שימשו חומרי בנייה

לאזור הגליל העליון. המגרסה שמורה יפה, אך נגועה בחלודה. אנו נסיר אותה, נתקן את המנועים ונכניס בה תנועה. סיפור זה יצטרף למכלול סיפורי המורשת של המתיישבים שהגנו על גבולות הארץ.

"המפלצת" בכפר גלעדי

"המפלצת" היא טנדר כבד וחזק מעודפי הצבא הבריטי. בתקופת מלחמת העצמאות הותקן בחלקו הקדמי של הטנדר מוט פלדה, ובאמצעותו פונו אבנים שהניחו הערבים על כביש הכניסה לקיבוץ כדי למנוע הכנסת אספקה ליישוב.

חברי הקיבוץ, שהכירו בחשיבות הסיפור הן ברמה האזורית הן ברמה הארצית, פנו אל המועצה לשימור אתרים בבקשה לסייע בהכנתו לתצוגה. הטנדר הועבר לשיפוץ, ובסיומו יוצב במוזיאון חצר ראשונים בכפר גלעדי.

חינוך והדרכה

הרחבת פעילות החינוך

אלעד בצלאל, מנהל תחום פיתוח וחינוך, דקלה ליאני, מנהלת מחלקת חינוך

שינוי והתרחבות בפעילות תחום חינוך

לאור ההתרחבות המבורכת בפעילות תחום החינוך וכניסתם של שני פרויקטים גדולים ומורכבים – הקמת מוזיאוני המייסדים לתולדות עיירות הפיתוח בשיתוף משרד התרבות והספורט, והקמת מערך תיירות לאתרי המורשת בשיתוף ציוני דרך – אגף מורשת במשרד ירושלים ומורשת, הוחלט לבצע בתחום החינוך שינוי ארגוני. אלעד בצלאל, שעד עתה ניהל את תחום החינוך, מונה למנהל תחום פיתוח וחינוך, ובמסגרת זו ינהל את הפרויקטים החדשים וילווה את תחום החינוך; דקלה ליאני, שריכזה בעבר את מערך ההשתלמויות ואת פרויקט "מתנדבים למורשת", החלה לנהל את מערך החינוך ואתרי המורשת ותמשיך לפתח את הפעילות השוטפת מול אתרי המורשת.

כנס המסרה

לפני כשנתיים חברו כמה בעלי תפקידים מהגופים המרכזיים בישראל, ובראשם רשות הטבע והגנים, רשות העתיקות, אוניברסיטת חיפה והמועצה לשימור אתרים, גופים העוסקים בחיבור שבין אתרי הטבע והמורשת של ישראל לבין הקהל, בכוונה לקדם דיון מקצועי שיעסוק במרכיבים המשפיעים על המסר שמועבר לקהל. יוזמה זו הובילה לכינוס של מנכ"לי וראשי הגופים הגדולים בתחום, בהשתתפות ציוני דרך – אגף מורשת במשרד ירושלים ומורשת, וכן לכנס ארצי מרחבה משתתפים מדיסציפלינות שונות המשפיעות על המסרה: אנשי חינוך, אדריכלים, חברות הפקה, אוצרים ועוד. הכנס נערך במוזיאון ארצות המקרא בירושלים, וכלל סדנאות והרצאות בנושא. בראש המרצים עמד מייקל גלן, ממייסדי ארגון ההמסרה האירופי.

קורס מנהלים

כמדי שנה נערך בראשית השנה קורס מקצועי למנהלי אתרי המורשת. השנה לקחו בו חלק כ-15 מנהלי אתרים, ממגוון רחב של אתרי מורשת. את הקורס הנחו במשותף פרופ' נגה קולינס-קריינר וד"ר ערן כתר. פרופ' קולינס-קריינר היא מרצה בכירה וחוקרת בחוג לגיאוגרפיה

ולימודי סביבה באוניברסיטת חיפה וראש המרכז לחקר חיפה והצפון. ד"ר ערן כתר הוא מומחה לשיווק ופיתוח תיירות ומרצה במחלקה לניהול תיירות ומלונאות במכללה האקדמית כנרת.

מטרת הקורס הייתה לספק למנהלי האתרים כלי תכנון, פיתוח, שיווק וניהול, ולייצר ארגז כלים מעשי לסוגיות מפתח בתיירות. בהתאמה, המפגשים עסקו במגמות בתחום התיירות, בתכנון תיירותי, בניהול חוויית המבקר, בשיווק דיגיטלי, וכמובן – בתיירות מורשת. משתתפי הקורס הביעו את שביעות רצונם הרבה מהתכנים ומההרצאות החשובות, מהמפגש עם מנהלים נוספים ומההיכרות עם אתרי המורשת ואתרי רשות הטבע והגנים שביקרנו בהם, ועם מנהליהם שאירחו והדריכו אותנו. בחודשים הקרובים עתידה לצאת לאור חוברת שתסקור את הנושאים שעלו בקורס, ותוכל לשמש מנהלים ומקבלי החלטות מהתחום.

סיום פרויקט ציוני הדרך 3

תוכנית "ציוני הדרך" לשדרוג אתרי המורשת באה בפעם השלישית אל סיומה המוצלח. מטרת התוכנית היא לסייע לאתרים ברחבי הארץ בקידום פרויקטים שמטרתם העצמת חוויית הביקור. התוכנית היא פרי יוזמה משותפת של ציוני דרך – אגף מורשת במשרד ירושלים ומורשת והמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, והחלה את דרכה בשנת 2012.

במחזור האחרון השתתפו כ-120 אתרי מורשת, ב-108 מהם בוצעו בפועל פרויקטים מגוונים ובהם שיפור תצוגות, פיתוח אמצעים טכנולוגיים חדשים לאתרים, הנגשה ופיתוח תוכניות חינוכיות. בקשות האתרים לתקצוב במסגרת הפרויקט הוגשו לאחר פרסום "קול קורא", והן נבחנו ואושרו על ידי ועדה ציבורית מקצועית שבראשה עומד חבר הוועד המנהל יצחק רוגוב, ומשתתפים בה גם נציגי המועצה לשימור אתרים ונציגי אגף מורשת. צוותי האתרים אסירי תודה על התוכנית, שמסייעת להם לקדם פרויקטים קטנים אך קריטיים להתנהלות האתר. תודות לחברי ועדת הפרויקט בראשות יצחק רוגוב ולאנשי המועצה שפעלו להצלחתו.

אופרה באתרי מורשת

בחג החנוכה התחלנו בפרויקט מקסים שבמסגרתו סולני האופרה הישראלית הגיעו למופעים באתרי המורשת בית זינאתי בפקיעין, מחנה המעפילים בעתלית ואתר השחזור בראש פינה. יוזמה זו היא פרי שיתוף פעולה בין משרד התרבות והספורט, המועצה לשימור אתרים והאופרה הישראלית. הפרויקט המשיך את פעילותו במגוון אתרים גם בפסח.

מוזיאוני המייסדים בערי הפיתוח

ביזמת שרת התרבות והספורט ח"כ תא"ל מירי רגב יצא לדרך פרויקט הקמת מוזיאוני מייסדים בערי הפיתוח. אליה חברה קרן קימת לישראל, והוקמה ועדת היגוי ששותפים בה משרד התרבות והספורט, משרד ירושלים ומורשת, קרן קימת לישראל, קרן היסוד והמועצה לשימור אתרים. הפתיחה הרשמית התקיימה בספטמבר 2017, והוצגו בה הבסיס הרעיוני של הפרויקט ומיתוגו הארצי.

משרד התרבות והספורט פרסם "קול קורא" לערים אשר הוגדרו בעברן כעירות פיתוח, ופנה אליהן להשתתף בפרויקט חשוב זה להקמת בית מייסדים עירוני המספר את סיפור הקמת העיר והתפתחותה לאורך השנים. 14 יישובים הגישו את מועמדותם, והבקשות שהוגשו נידונו בוועדה מייעצת המשלבת אנשי מקצוע מתחום המוזיאונים ואקדמאים שחקרו את נושא עירות הפיתוח. המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל נבחרה להוביל את הפרויקט החשוב, ובימים אלו, לאחר שההליך הסתיים, המועצה מרכזת מאמצים רבים כדי לקדם את יישום הפרויקט.

שבעים שנה למדינה

ההיסטוריה של הקמת המדינה מורכבת מפסיפס של סיפורים, ערכים ומורשת, ואלו מיוצגים באתרי המורשת המגוונים הפזורים ברחבי הארץ. לרגל שנת השבעים להקמת המדינה נערכה המועצה לשימור אתרים מבעוד מועד לציון המאורע במגוון פעילויות. נפרס סל רחב של פעילויות לטובת מערכת החינוך וחיל החינוך והנוער, וכן מקודם שיתוף פעולה עם אתר האינטרנט מאקו והאפליקציה איזי לקידום האירועים והפעילויות המיוחדות לשנת השבעים באופן נרחב באינטרנט. אנו צופים חשיפה רבה לאתרי המורשת, שתתרכז סביב חגים ומועדים חשובים. בימים אלה אנו מקדמים פרויקטים נוספים עם משרד התרבות והספורט ועם ציוני דרך – אגף מורשת במשרד ירושלים ומורשת.

ערכות מלאכת השימור למכירה במבצע לנאמני השימור

אנו שמחים להציג את ערכות מלאכת השימור, ערכות יצירה המאפשרות למידה חווייתית בנושא השימור ומחולקות לחמישה נושאים: ציורי קיר, תכנון, סגנונות בנייה, מנצ'לך ובלטות. פיתוח הערכות הוא שיתוף פעולה בין סטודיו שנבוב לבין המועצה לשימור אתרים. הן מותאמות לקהל הצעיר, אך גם מבוגרים ייהנו מההתנסות בזכות הפעילות המגוונת והאזורים משובבי הנפש.

עלות הערכה השלמה היא 79 ₪, ובמבצע לנאמני השימור 50 ₪. יחידה אחת בודדת נמכרת במחיר 20 ₪, ובמבצע לנאמנים 10 ₪.

לרכישת הערכה נא לפנות אל מחלקת חינוך בטל': 03-5086620, או בדוא"ל elad@shimur.org.il

שירים לשנת השבעים | רוני סומק

לכבוד שנת השבעים למדינת ישראל העניק לנו המשורר, הסופר והאומן רוני סומק שירים המבטאים את החיבור העמוק שלו לנופי הארץ. רוני סומק נאמן למורשת הארץ ומגלה מעורבות רבה בשימור התרבות המקומית. במסגרת קשריו עם המועצה לשימור אתרים לקח חלק בכנס מנהלי אתרים שהתקיים בחודש ינואר, 2018 והקריא שם משיריו ומשירי משוררים אחרים.

אשת לוט

עיניה הן הפריט האחרון שנשא

באגף האבדות והמציאות

של משטרת סדום.

שמלותיה השלכו בריצה לקצה החר, וכתוכן ריח חטאי הגוף לפני שאליהם

המליח בו סלט

על צלחת המדבר.

אם היה צריך להלחין את המבט לאחור

הייתי נותן לגיטרה בס את תפקיד הברד.

גשם רך יטפטף על קלידי פסנתר,

וכנור אש ילחך שולי ראש

שהתקש.

(מתוך "נקמת הילד המגמגם" הוצאת כנרת זמורה ביתן)

סונטת צלקות הטרף

ההרים ליד נחל צין
כמו קרש גהוץ עליו מעמלן אלהים
את חלצת החג
של המדבר.
בלולאות הכפתורים
מסתתרים
יעלים.
הכיסים
הם קני;
נשרים,
ועיני זאב
תופרות באדמה מבט רעב.

מזל שרוח הערב

מרדימה את טביעות הדם על צלקות הטרף.

(מתוך "נקמת הילד המגמגם" הוצאת כנרת זמורה ביתן)

תל אביב בלילה

תורדי את הראש ונראה לך את הערף,

תדליקי את התנור ונתחיל שוב את החרף.

גהצי סדיני אספלט מקמטי הנסיעה,

את כבר רהטת רחובות בצעקה.

תלשי את הכפתור מחלצת הדמויים,

זכרי שהמטפורה היא

גם קרטון מלא ביצים.

תראי את החלמון מצהיב

כשמש בגבעון.

אחיו, אדון חלבון, מלבין את היבח על דרך אילון.

אז בואי ונתליק רקוד

אל תוך אותה מחבת,

ועל טפות השמן נרתים עוד משפט.

(מתוך "נקמת הילד המגמגם" הוצאת כנרת זמורה ביתן)

משלחת מומחי אר-דקו בישראל

תמר טוכלר, מנהלת המחלקה ליחסים בינלאומיים

במרץ 2018 התארכה בישראל לראשונה משלחת מומחים מאגודת ה"אר-דקו" The Art Society of New York – ADSNY (Deco) חברה באו להכיר מקרוב את המורשת המקומית של סגנון האר-דקו. מדובר בפרויקט משותף של האגודה והמחלקה ליחסים בינלאומיים של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. את תוכנית הביקור יצרנו יחד, וסייענו בגיוס רשויות ומומחים מרחבי הארץ. התוכנית כללה מפגשים עם חוקרים ואדריכלים שהציגו מבנים בסגנון זה ואדריכלות מודרנית בתל-אביב, בירושלים ובחיפה. סגנון האר-דקו (אומנות עיטורית Art-Deco), הוא סגנון בעיצוב ובארכיטקטורה שהשפיע על כל תחומי העיצוב - ציור ועיצוב גרפי, חפצי חן וחפצים שימושיים, אופנה וכמובן אדריכלות. הוא משלב מודרניזם עם רפרטואר של עיטורים גיאומטריים מופשטים, והשפעות אומנותיות של קוביזם, פוטוריזם וקונסטרוקטיביזם. הוא מאופיין בצבעים עזים ובשימוש בחומרים שונים ויקרים, מקצתם חדישים. הסגנון התפתח בתקופה שבין שתי מלחמות העולם; הוא החל בתקופת השגשוג הכלכלי של שנות העשרים של המאה ה-20, הושפע מהמיתון הקשה של שנות השלושים והיה לכוח משמעותי בהיסטוריה התרבותית של ארצות הברית. מילות המפתח בתקופה זו היו שאפתנות, עושר וסגנון. סגנון האר-דקו שיקף היטב רוח זו של העולם המודרני. עד היום ניצבים בעיר ניו-יורק מבנים איקוניים רבים בסגנון זה, המהווים מזכרת חיה מאותה תקופה: בניין אמפייר סטייט, מרכז רוקפלר, בניין קרייזלר ועוד רבים אחרים, המשמשים מרכזי עסקים, כלכלה ומגורים. יוזמת המשלחת, נשיאת הארגון רוברטה נוסים, סיפרה על הארגון שהיא עומדת בראשו: האגודה נוסדה בשנת 1981 בעיר ניו-יורק כארגון ללא מטרת רווח, במטרה למנוע הרס מיותר של מבנים. כלי העבודה המרכזי שלה להצלת המבנים הוא פעילות להגברת המודעות בקרב הציבור הרחב באמצעות סיורים, תערוכות, פרסומים ואירועים קהילתיים, תיעוד והקלטת עדויות. בסיורים ובאירועי הסברה שהארגון מקיים מוצגים לציבור הרחב חשיבותם של המבנים ושל העדויות הקיימות בשטח. בין מפעליו החשובים של הארגון: ייזום סקר מקיף וחשוב והכנת רשימת תיעוד ראשונה מסוגה של מבני האר-דקו בניו-יורק. חברי הארגון ממשיכים לתעד מבנים ולהוסיפם לרשימה. נוסף לכך הקימו משלחת מומחי אר-דקו בישראל תמר טוכלר, מנהלת המחלקה ליחסים בינלאומיים אתר אינטרנט ובו מפה אינטראקטיבית של המבנים. זוהי רשימה הזמינה אונליין לצורכי מחקר, וניתן אף ליצור בה מסלול סיור לימודי בין מבני האר-דקו בעיר. באביב 2015 השיק הארגון מיזם תיעוד אינטראקטיבי עבור תלמידים בבתי הספר הציבוריים בעיר וקהילותיה. זוהי תוכנית המספקת לתלמידים כלים להבין, להעריך ולחוש את המורשת האורבנית של האר-דקו, וכן להכיר ולגלות בשכונותיהם מבנים המגבירים את תחושת הגאווה העירונית. התוכנית מעמיקה את ההבנה בדבר החשיבות שבשימור המורשת, וחושפת את משתתפיה לתהליכים אורבניים. בד בבד השיק הארגון תוכנית למבוגרים בשם "סיפור השכונה", המתמקדת בשכונות המהגרים המגוונות. במסגרת התוכנית הארגון פועל בשיתוף עם נציגי הקהילות בסיורים, בדיונים ובמידע עבור תושבים חדשים בשכונה, כדי שיכירו ויבינו את ההיסטוריה וחשיבותה ויסייעו בהגנה על המבנים בשכונותיהם ובשימורם. אחד המאבקים הציבוריים החשובים ביותר שהארגון היה מעורב בהם בשנתיים האחרונות, בשיתוף עם ארגוני תרבות ושימור בעיר, התמקד בהגנה על מבנה מלון וולדורף אסטוריה ושימורו.

למידע מורחב ראו באתר המועצה ובאתר הארגון:

מה קרה לה למורשת?

פרופ' עירית עמית-כהן, יו"ר איקומוס ישראל, ראש תחום שימור ופיתוח נוף ונכסי תרבות, המחלקה לגיאוגרפיה וסביבה, אוניברסיטת בר-אילן

מאז שנות התשעים של המאה ה-20, ובקצב מואץ בשני העשורים הראשונים של המאה ה-21, מתאפיין השיח השימורי במגוון רחב של מונחים חדשים. בעוד בתחילה הגדרתם נתפסה מופשטת ולא בהירה והם זכו לפרשנויות מרובות, הרי בשנים שלאחר מכן הם נוסחו במדויק, הובנו על ידיו קהלים הולכים וגדלים וחוברו להם תבחינים (קריטריונים), עד שהיו לחלק בלתי נפרד מהשיח של חוקרים, מומחים ומתעניינים בשימור המורשת התרבותית, המוחשית והלא מוחשית, מורשת הטבע ונופי התרבות. במונחים אלה בולטים מושגים המבטאים את הקשרים בין סביבה ונכס, דוגמת קיימות, משמעות, רוח המקום וקשר למקום, הרמוניזציה ורב-תפקודיות. הגדרות חברתיות, דוגמת רב-תרבותיות לצד שונות (זכאותה של כל קהילה לבטא את מורשתה), צדק רב-דורי (אחריות דור ההווה לשמר נכסי מורשת תרבותית ומורשת טבע גם עבור הדורות הבאים), ושיתוף ציבור בתהליך קבלת החלטות מה ראוי לשמר ובאיזה אופן. ההגדרות החברתיות נבעו מהתמורות שחלו ביחסן של קהילות במקומות שונים בעולם למורשת התרבותית ולנופי תרבות, ובהן בולטות אחדות:

- הגירה - מתוך מצוקה או רצון: להגירה מאפיינים שונים, ובאלה - הצטרפותן של אוכלוסיות ליישובים שמורשתם זרה להן. החדשים, במקום להתעלם ממורשת זו או לדחותה, מאמצים אותה וגם מגלים מעורבות בשמירה על סוכניה, אתרי המורשת התרבותית, הנכסים המוחשיים והלא מוחשיים (השפה, הפולקלור, האומנות, הטקסים). הם מצדיקים את בחירתם זו בהחלטתם לעבור למקום המגורים החדש ולהתערות בו. דוגמה לתופעה זו היא הקמתן של שכונות "הרחבה" בקיבוצים. כדי להצדיק את בחירתה לעבור ממרכזים עירוניים למרחבים כפריים האוכלוסייה החדשה המצטרפת לקיבוצים מדגישה ערכים שלטענתה לא נמצאו במקום המגורים הישן: קהילתיות, איכות החיים ואיכות הסביבה, זכאות לשונות, שותפות בתהליך קבלת החלטות, וגם מורשת הטבע והתרבות המיוחדות את היישוב והחברה שהצטרפה אליהם.
- שינוי במעמד של נכסי המורשת התרבותית, מורשת הטבע ונופי התרבות, וריבוי התפקידים הנקשרים בהם: בעוד בעבר עיקר תפקידם של כל אלה היה לשמש "סוכני זיכרון" לאירועים ולדמויות היסטוריות, לסגנונות ולטכנולוגיות בנייה, למגוון מינים ולתופעות יוצאות דופן, הרי עתה נוספו להם תפקידים, ובאלה - לשמש אמצעי לייצוג מעמד חברתי וקבוצות כוח; להעשיר את החוויה; לתרום לזהות מקום; להוות מנוף כלכלי.
- מעורבות ציבורית: המורשת התרבותית ושימורה משתלבים בהכרה בכוחו של הציבור לשנות החלטות שנתפסות על ידו כפוגעות בו, ברצונותיו ובצרכיו. מעורבות זו מייצגת תהליך קבלת החלטות הצומח מלמטה למעלה, ומחליף את הגישה האחרת - מלמעלה למטה. הציבור דורש את שיתופו בבחירת הנכסים והנופים הראויים לשימור ובאופן שימורם, ובמדינות רבות דרישתו מתקבלת וזוכה למעמד משפטי.
- האצה, התמקצעות והתעדה: התמורות במעמדה של המורשת התרבותית, ההגדרות החדשות, התפקידים המתרבים, העיסוק הגדל בתופעה, ההשלכות החברתיות, הכלכליות והסביבתיות - כל אלה מואצים יותר ויותר והם מבליטים את הצורך בכללי תכנון, בחוקים, ובעיקר במומחים. ההתמחות מחייבת הכשרה והכרה בה באמצעות תעודה.

לארבעת הנושאים החברתיים יש השלכות על ההתייחסות של חברה למורשת התרבותית. דוגמה לאחת מהן היא הקריאה לצרף צעירים לפעילות בנושאים הנקשרים בשמירה על הטבע והמורשת התרבותית. הקריאה מתבססת על ההכרה בזכאותם של הצעירים להיות שותפים בתהליך הבחירה מה לשמר ואיך לשמר; על הידיעה שהרב-תחומיות מחייבת הגדלה במספרם של הפעילים בשימור, המומחים והמתמחים; על ההבנה שהמורשת ושימורה שינו את מעמדם, הערכי, החברתי והכלכלי. וכאלה, צעירים מגלים בהם עניין ומשלבים אותם גם בשיח וגם בעשייה.

כנס מנהלי אתרי המורשת

דקלה ליאני, מנהלת מחלקת חינוך הכנס השנתי השמיני למנהלי אתרי המורשת התקיים השנה בסוף חודש ינואר 2018 בחיפה. בכנס השתתפו כ-170 מנהלים ונציגים מכלל אתרי המורשת בארץ, וכן נציגים ממשרדי הממשלה השונים שנתנו את ברכתם לאירוע: מנכ"ל משרד התרבות והספורט עו"ד יוסי שרעבי, ראש עיריית חיפה יונה ירב, ראש אגף בכיר מורשת במשרד ירושלים ומורשת ראובן פינסקי, ויו"ר מועצת המוזיאונים יגאל בן שלום. לכנס היו שני דגשים - שבעים שנה למדינה ותיירות - וכך נהנו המשתתפים גם מהרצאות עיוניות וגם מהרצאות מקצועיות. עם המרצים שלקחו חלק בכנס נמנים שלמה הלל, נשיא המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, שריתק את המשתתפים, פרופ' יואל מנספלד, ד"ר אבי פיקר וד"ר ענת קדרון. עוד התקיימו בכנס רב-שיח שביקש להתחקות אחר אתגרי התיירות של אתרי המורשת, וסדנאות פעילות בשיתוף עמותות התיירות. בערב התקיים מופע "פואטרי סלאם". ביום השני של הכנס התקיימו סיורים באתרי המורשת באזור: מוזיאון ההעפלה וחיל הים, מחנה המעפילים עתלית, מוזיאון העיר חיפה

שחזור הצריפים בנווה אילן

איציק שוויקי, מנהל מחוז ירושלים

ב-3 בינואר 2018 הונחה אבן הפינה לשימור משלט נווה אילן כאתר מורשת. הטקס התקיים במעמד ח"כ איתן ברושי, מנהל מינהל פיתוח קרקע בקרן קימת לישראל ירון אוהיון, מנהל מרחב מרכז בקרן קימת לישראל חיים מסינג, ראש אגף בכיר מורשת במשרד ירושלים ומורשת ראובן פינסקי, מנכ"ל המועצה לשימור אתרים עמרי שלמון, ומ"מ ראש המועצה האזרית מטה יהודה ניב ויזל. היישוב החל את דרכו כמשלט במערך המשלטים שהגנו על הדרך לירושלים במלחמת העצמאות. המשלט הוקם סמוך לח'ירבת אל-האווה (חורבת הרוחות), שהייתה בעבר בית אפנדי. על הגבעה הוקמו תעלות לחימה וקשר ששימשו אף למגורים. לאחרונה הוחל בשחזורו של אחד משני הצריפים בראש הגבעה שבה התיישבו לראשונה חברי הקיבוץ, שלימים היה למושב נווה אילן. שחזור הצריף הוא נדבך נוסף בתהליך השימור והשחזור הכולל של הגבעה ההיסטורית של נווה אילן כחלק ממרכז מבקרים עתידי. השחזור מתבצע בשיתוף משרד התרבות והספורט וציוני דרך - אגף מורשת במשרד ירושלים ומורשת.

מאה שנה לכיבוש ירושלים על ידי הבריטים

איציק שוויקי, מנהל מחוז ירושלים

ב-11 בדצמבר 2017 התקיים במגדל דוד טקס רב רושם לציון מאה שנה לכניסתו של אלנבי בראש הצבא הבריטי לירושלים. למחרת התקיים טקס להסרת הלוט מעל שלט מורשת בכיכר אלנבי שבשכונת רוממה, סמוך לתחנה המרכזית. בכיכר אלנבי ניצבת מצבה גדולה לזכרם של החיילים הבריטים שנפלו בקרב על כיבוש ירושלים. את הטקס כיבדו בנוכחותם ג'ון בנסון, נינו של גנרל ג'ון שיי, מפקד הדיוויזיה ה-60 הלונדונית, לורד הנרי אלנבי, ויקונט אלנבי הרביעי ממגידו, נכדו של האחין של גנרל (לימים פילדמרשל) אדמונד אלנבי ואמו

ליידי שרה. עוד נכחו בטקס מנכ"ל המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל עמרי שלמון, ד"ר נירית שלו כליפא ומ"מ ראש העיר ירושלים מאיר תורג'מן.

שבעים שנה לקרבות נבי יושע

קרן קהת, מנהלת מוזיאון הרעות במצודת כ"ח

בימים אלה אנו חוגגים שבעים שנה לעצמאותה של מדינת ישראל, אותן שבעים שנה שעברו גם מאז מלחמת העצמאות. במוזיאון הרעות שבמצודת כ"ח השיח על השמחה והעצב, על החיים והמוות, מתקיים בכל יום. תחילתו בעיצוב הייחודי של המוזיאון - שילוב של לבן ושחור, אור וחושך, עץ ושיש; והמשכו בהנצחת כ"ח הלוחמים שנהרגו בקרבות נבי יושע ובשיח על ערכים, על ההווה ועל העתיד. התמהיל של שמחה ועצב אינו חדש לנו; לוחמי הפלמ"ח שלחמו בחירוף נפש כדי לתפוס את המצודה הם גם שהקימו רבים מקיבוצי הספר ואפשרו את הקמתם של יישובים נוספים. כזה הוא סמל הפלמ"ח - שיבולים וחרב. כאשר מבקרים כיום בגליל העליון אפשר להבחין כי "מלאו אסמינו בר ויקבינו יין, בתינו הומים מתינוקות". זוהי החגיגה האמיתית, לשם כך הם לחמו. טקס האזכרה לחללי קרבות נבי יושע חל השנה ביום שלישי 27 במרץ, ליד קבר האחים. לפני הטקס התקיימו סיורים במוזיאון ובסביבתו, ולאחר האזכרה התכנסנו במוזיאון לאירוע מוזיקלי.

חצר קזרמה לזכרו של אלכס בראק ממזכרת בתיה

טל בן נון גלז, מנהלת מחוז מרכז

קזרמה לזכרו של אלכס בראק ממזכרת בתיה היא אחד מבתי הראשונים של המושבה, שנוסדה ב-1883. המועצה המקומית הפקיעה את החלקה כדי שתשמש דוגמה לחצרות ולבתים ההיסטוריים של האיכרים. אדם אחד מיוחד לקח את המשימה על עצמו בשקט ובצניעות האופייניים לו. אלכס בראק קידם את שימורה ואת הפעלתה של הנפחייה ההיסטורית של אשבל במתחם, הביא את אוסף כלי העבודה שלו לתצוגה ברפת, בנה בחצר בעזרת חברים ומתנדבים לול תרנגולות, ובחזית הבית עיבד ערוגות של צמחי תבלין. בלעדיו ובלעדי עבודתו המסורה והיכולת שלו לגייס תושבים ומתנדבים נוספים המקום לא היה לובש צורה ומתמלא תוכן כפי שקרה. אלכס נפטר ב-20 בדצמבר 2017. משפחתו נפרדה ממנו לפני מסע הלוויה במקום שכה אהב והיה חלק ממנו, בחצר קזרמה לזכרו. רן חדוותי, רכז שימור טכנולוגיות היסטוריות במועצה לשימור אתרים, הפעיל את המכונות לכבודו. יהי זכרו ברוך.

נהנים על גלגלים בכפר יהושע

שמעון צפריר, מנהל תחום ארצי, אתר רכבת העמק כפר יהושע

בבוקר שטוף שמש באמצע החורף התכנסו יותר ממאה רוכבי אופניים בני כל הגילים באתר רכבת העמק כפר יהושע, ויצאו למסע רכיבה בשדות המוריקים של העמק. זוהי שנתו הרביעית של מפעל חשוב זה, המתקיים מטעם המועצה לשימור אתרים בשיתוף המועצה האזורית עמק יזרעאל. למשתתפים הוצעו שני מסלולים: מסלול קצר בן 5 ק"מ, ומסלול ארוך בן 17 ק"מ. רוב המסלול עבר במקביל למסילת העמק החדשה; רכבת ישראל חלפה לצד הרוכבים, וברקע התנשאו הרי הכרמל. הרוכבים נהנו גם מפעילויות מגוונות במרכז המבקרים - צפייה בסרטים, תצוגה מרהיבה ובה רכבת מיניאטורית נוסעת, ומנוע קיטור הפועל במגדל המים. הצייר בנצי ברונפמן צייר גרפיטי עם ילדים ונוער, והילה בן-שמעון הדריכה שחרור שרירים על אופני הספינינג. דוכן פיצה השלים את החגיגה. קיבלנו תגובות נלהבות מהמשתתפים ואנו מצפים לשנה הבאה.

בית הכנסת בנס ציונה

טל בן נון גלז, מנהלת מחוז מרכז

שימורו של בית הכנסת ההיסטורי בנס ציונה עובר בימים אלו משלב התכנון לשלב הביצוע. ההיתר והתוכניות הוכנו על ידי אדר' נאור מימר וצוות שלם של יועצים, סיור הקבלנים התקיים, והעבודות אמורות להתחיל בקרוב במימון משותף של עיריית נס ציונה וציוני דרך - אגף מורשת במשרד ירושלים ומורשת.

מעברת אגרובנק בחדרה

אדר' נעמה נאמן מזרחי, מנהלת מחוז חיפה וגליל מערבי

מעברת אגרובנק הוקמה בסוף שנת 1949 בבסיס בריטי שנשאר במקום. המעברה הייתה גדולה, וקלטה את גלי העלויות ההמוניות של ראשית שנות החמישים. ב-1952 היו בה יותר מ-5,000 איש. בשנת 1953 החל תהליך פינוי הדרגתי של המעברה, עד לסגירתה בשנת 1959. במקום נותרו שרידי מבנים, מקלטים ושדרת איקליפטוסים מפוארת. בינואר 2018 קיבלה מועצת העיר חדרה החלטה היסטורית להפקיע שטחים באזור מתחם אגרובנק ולהקים בו אתר להנצחת המעברה.

ארתור רופין – האיש, החזון והמעשה הציוני

זהבה חכם-גבאי, מנהלת חצר כנרת

כמדי שנה אנו נוהגים לקיים יום עיון לקהל הרחב בחצר כנרת. השנה הוקדש יום העיון לאחת הדמויות המשמעותיות בהתיישבות בארץ ישראל: ארתור רופין, שהיה ממקימי ההתיישבות החדשה בעמק הירדן - חצר כנרת והקבוצה הראשונה דגניה. היום הופק בעזרתו הנדיבה של פרופ' יוסי כץ, ראש הקתדרה ללימודי תולדות קק"ל ומפעליה באוניברסיטת בר-אילן, שהביא למפגש מרצים מהשורה הראשונה. ד"ר צבי שילוני, העוסק בגיאוגרפיה היסטורית, דיבר על "חצר כנרת ודגניה - כישלונות שהיו להצלחה וחלקו של רופין בכך". פרופ' יוסי גולדשטיין מאוניברסיטת אריאל הרצה על "אוישיסקין ורופין - ניגודים והשלמה". כך "הכרנו" את רופין, האיש שניהל משנת 1908 את המשרד הארץ-ישראלי, המשרד שהיה ממונה על כל העשייה הציונית בארץ. לסיום הרצה מוקי צור על "שולמית וחיי המוזיקה בתקופתו של רופין". ההרצאה התמקדה בשולמית רופין, אשתו של ארתור רופין, שעולמה היה מוזיקה ואומנות, והייתה הכוח המניע לפתיחת הקונסרבטוריון הראשון בתל-אביב.

ועדת מרכז בראשון לציון

טל בן נון גלז, מנהלת מחוז מרכז

ב-7 בינואר 2018 התארכה הוועדה הציבורית של מחוז מרכז במוזיאון ראשון לציון. כחלק מהמפגש הובילה יונה שפירא, אוצרת המוזיאון, סיור בין אתרים שעברו שימור, ובהם בית הכנסת ובית התבשיל. אדר' צביקה קמיל, רכז תוכניות מתאר ושימור אתרים במחלקה לתוכניות אב ומתאר בעיר, נתן סקירה מקיפה ומרתקת על פרויקטים שנעשו ועל תוכניות עתידיות לשימור בעיר. ראשון לציון היא דוגמה לקידום נושא השימור בדבקות ובמקצועיות.

בית קועטה בשכונת שעריים ברחובות אהרון לויתן, מהנדס ראשי ומנהל מחלקת תכנון הנדסי

המבנה שוכן ברחוב קפרא - הרחוב הראשון של שכונת שעריים ברחובות. הוא נבנה בשנות העשרים על ידי צדוק קועטה, ושימש למגוריה של המשפחה. הבית היה שונה מהבתים האחרים בשכונה, שבתחילת המאה ה-20 היו בה מבני בוץ וצריפים מעץ. זהו המבנה הראשון שנבנה בחומרים ובסגנון חדשים (אבנים, ריצוף מצויר, מרפסת פתוחה, עמודים בעלי כותרות וציורי קיר בתוך הבית), בדומה לבתי המגורים של עשירי רחובות באותה תקופה, ולכן זכה לכינוי "הארמון". המועצה לשימור אתרים בשיתוף ציוני דרך - אגף מורשת במשרד ירושלים ומורשת ועיריית רחובות יזמו הכנת תוכניות שימור ושיקום למבנה. באוגוסט

2017 החלו העבודות במקום, והפרויקט עתיד להסתיים בחודשים הקרובים. המבנה מיועד לשמש לפעילות ציבורית של עיריית רחובות בשכונת שעריים.

כנס "המותניים הצרים של המדינה 1948–1967"

טל בן נון גלז, מנהלת מחוז מרכז

הכנס התקיים בחודש פברואר 2018 בשיתוף מוזיאון נתניה, והוקדש לקרבות שהתחוללו באזור השרון ב-1948, קרבות שקבעו את גבולות המדינה ואת ההרכב הדמוגרפי ועיצבו את החיים על קו התפר עד 1967. בהשתתפות עשרות נוכחים פתחנו את הכנס בסיור מרתק באתרי הקרבות של חטיבת אלכסנדרוני, בהדרכתו של ישי שמידוב. המסיירים הצטרפו בהמשך לקהל הגדול שהתאסף באולם ויצו. לאחר פרק הברכות, שנשאו מנכ"ל המועצה לשימור אתרים עמרי שלמון, וחברת מועצת עיריית נתניה והממונה על תרבות ואירועים גב' שושנה (צוצי) זילברברג, שמענו הרצאות מפי טובי המרצים בתחום: ד"ר יעקב טובי, ד"ר מיכה אסף, פרופ' גדעון ביגר, ד"ר אורי מילשטיין והאדריכל יהודה יהב. ההרצאות היו מרתקות ואתגרו את התפיסות הרווחות. את הכנס ליוותה בשירתה מקהלת "צליל המעיין".

כנס "בארות בנגב" בקיבוץ עלומים

עפר יוגב, מנהל מחוז דרום

כ"ב בשבט הוא יום העלייה על הקרקע של קיבוץ בארות יצחק, אשר לאחר קרב גבורה במלחמת העצמאות עבר לאזור פתח תקוה. בתאריך זה מתקיים מדי שנה כנס בקיבוץ עלומים, שאנשיו לקחו על עצמם לשמר את מורשת בארות יצחק. הכנס מוקדש בכל פעם לנושא מרכזי אחר, ולאחר ההרצאות מתקיים סיור באזור. נושא הכנס השנה היה השתלשלות האירועים באזור בתקופה שבין ההצבעה באו"ם ביום כ"ט בנובמבר 1947 ועד ליום הכרזת המדינה ב-14 במאי 1948.

המכבסה במתחם הנסן בירושלים

איציק שוויקי, מנהל מחוז ירושלים

בבית החולים למצורעים ע"ש הנסן (כיום מרכז לעיצוב, מדיה וטכנולוגיה), שהוקם בשנת 1870 בתכנונו של האדריכל תיאודור זנדל, הוחל לאחרונה בשימור מבנה המכבסה ההיסטורי. המבנה הוא ייחודי בארץ, ולא נמצא כמותו בבתי חולים אחרים. על התכנון מופקד אדריכל משה שפירא.

פארק סירת שקד

עפר יוגב, מנהל מחוז דרום

מתחם פארק סירת שקד שוכן בקרבת אופקים, בערוץ נחל צאלים, ובמרכזו גשר הרכבת האנגלי מברזל (היחיד בארץ). המתחם ישודרג בקרוב על ידי קרן קימת לישראל, ובמסגרתו ייסללו כבישי גישה ומדרכות, יוקם ביתן קבלה להדרכת קבוצות ולהקרנת סרט, ותחודש האנדרטה לזכר חללי סירת שקד. העבודות על גשר הרכבת נעשות בשיתוף עם המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל כדי לשמר כגשר להולכי רגל.

שימור בעפרה

איציק שוויקי, מנהל מחוז ירושלים

בעפרה החלו עבודות השימור במבנים של הצבא הירדני ששימשו את גרעין היישוב בימי הראשונים. באתר יוקם מרכז מבקרים שיביא את סיפור ההתיישבות ויכלול ארכיון. כמה מבנים יוסבו לאירוח קבוצות ומשפחות. עוד עתידים לפעול במקום בית קפה ומיצג אור-קולי תחת כיפת השמיים.

רשמי ביקור במחנה המעפילים עתלית

לזהבית שלום רב, ביום שני, כ"ו בתשרי התשע"ח, 16.10.2017 ביקרתי עם אורחים מארצות הברית במחנה המעפילים עתלית. ברצוני להודות לך בשמי, בשם בעלי ובשם האורחים החשובים מארצות הברית, פרופ' מייק גורלניק וד"ר סוזן גורלניק, על הביקור אשר ארגנת לנו ולאורחים במחנה המעפילים עתלית. כמי שנושא שימור אתרי המורשת ושחזור קרוב לליבם (בעלי, יונה מרגלית, היה בתוקף תפקידו בתעש אחראי לשיקום ולשחזור מפעל איילון בגבעת הקיבוצים), מאוד נהנינו והתרגשנו מהביקור. התרשמנו מאוד מעבודת השחזור המדויקת והמוקפדת שבוצעה, כולל הבאת אוניית המעפילים, בניית המערכת האור-קולית המתקדמת והמסבירה, ובהמשך שחזור תאי המגורים בקומה העליונה. כל חלקי התצוגה ממחישים בצורה בהירה וברורה את נושא העפלה לפלשתינה-ארץ ישראל. לאורחים, יהודים יקרים מארצות הברית, היה רק ידע שטחי בנושא ההעפלה והמאבק לפני קום המדינה. הם התרשמו עמוקות ממכלול התצוגה ולא חדלו להביע בפנינו את התרשמותם העמוקה. חשוב להדגיש כי פרופ' גורלניק הוא מדען ידוע שם בתחום התפתחות ילדים, מנהל המרכז הרפואי הגדול ביותר בארצות הברית בתחום התפתחות האדם (הנמצא באוניברסיטת וושינגטון) ומוזמן לכנסים בין-לאומיים יוקרתיים. הוא ואשתו מרבים לנסוע בעולם, והעובדה שהביקור במחנה המעפילים גרם להם להתרגשות עמוקה (כמעט עד דמעות) מעידה על האיכות הגבוהה של המיצג וההסברים. נודה לך מאוד אם תעבירי את תודתנו העמוקה למדריכה שהסבירה על כל המוצגים בצורה מקיפה ומרגשת, ולכל השותפים בתכנון ובהקמת המוזיאון. מאוד שמחתי לראות כיתות שלמות של ילדים ואוטובוסים של תיירים מבקרים במקום. אכן ראוי שנושא מוזיאון ההעפלה וכן אתרים אחרים ששוחזרו יקבלו פרסום רב על מנת שהציבור הרחב יבקר בהם. כי בהתאם לדברי יגאל אלון (ונפוליאון), רק אם נכיר ונקיר את העבר שלנו יהיה לנו עתיד.

בתודה ובהוקרה,

פרופ' מלכה מרגלית

פרופ' אמריטוס, אוניברסיטת תל-אביב

דיקאן ביה"ס למדעי ההתנהגות במרכז האקדמי פרס

שישי שימור – סדרת סיורים בזכרון יעקב

אדר' נעמה נאמן מזרחי, מנהלת מחוז חיפה וגליל מערבי

השנה קיימנו שני סיורים במסגרת "שישי שימור". בסיור הראשון ביקרנו במלון האומנויות "אלמא", לשעבר בית ההבראה "מבטחים" שתכנן חתן פרס ישראל האדריכל יעקב רכטר. במסגרת הסיור שהדריכה פלורי מורגן שמענו על עבודות השימור שנעשו במקום ועל אוסף האומנות הענק של גב' לילי אלשטיין, יזמת ומקימת הפרויקט. בסיור השני הגענו אל מדרחוב זכרון יעקב. שם ביקרנו בתוך בריכת בנימין ובקשתות האמה המובילה אליה, ב"בית המוכתר", שנפתח לקהל הרחב בחודש מרץ, ובמנהרת הסתרים שמתחתיו. בית המוכתר היה ביתו של יחזקאל הורנשטיין, אחד ממוכתרי זכרון יעקב. אירחו אותנו אבנר ואוהלה (הורנשטיין) רג'ניאנו, והדריכו לילך גינת נוימרק, אדריכלית שיקום הקשתות בבריכת בנימין, רן חדוותי, רכז שימור טכנולוגיות במועצה לשימור אתרים, ואביטל אפרת, מנהלת מוזיאון העלייה הראשונה.

הגלוי והנסתר: הקשר האיטלקי – סדרת סיורים והרצאות בעכו העתיקה

אדר' נעמה נאמן מזרחי, מנהלת מחוז חיפה וגליל מערבי

זו השנה השלישית שאנחנו מקיימים סדרת הרצאות וסיורים בעכו העתיקה. התוכנית מתקיימת בשיתוף עם מרכז השימור ע"ש העיר רומא בעכו של רשות העתיקות, עם החוג לשימור במכללה האקדמית גליל מערבי ועם המכון האיטלקי לתרבות בחיפה. מטרת הסדרות היא לחשוף מקומות שהמבקר הרגיל אינו יכול להגיע אליהם בעצמו. נושאי המפגשים השנה:

1. רומא ויהודה, איטליה וישראל: 2027 שנות קשרי בנייה ושימור מורשת התרבות הבנויה;
2. תחילתו של השימור האורבני בעכו;
3. מוזיאולוגיה אורבנית - פרויקט פוליטכניקו מילאנו ומכללת שנקר;
4. הגישה האיטלקית לשימור מבנים בעכו.

קולנוע ראש העין – שלב ב'

טל בן נון גלז, מנהלת מחוז מרכז

בבית הקולנוע ההיסטורי בראש העין, אחד משרידי המחנה הלוגיסטי של חיל האוויר הבריטי שנבנה ב-1942, מתחיל בימים אלו שלב ב' של עבודות הפיתוח. בשלב א' טופלה המעטפת, כולל הגג והקירות, והוסרה הרצפה השיפועית שנוצקה בסוף שנות החמישים. בשלב ב' יתבצע טיפול בפתחים, בקירות וברצפה, ייבנו המחיצות הקבועות ויותקנו הכנות למערכות השונות. שלב זה אמור להביא לכך שבשלב ג' המבנה יהיה מוכן להכנסת התוכן. לאחר שיושלם אמור לפעול במבנה מרכז קהילתי ובו בית קפה, חדרי חוגים וקולנוע קטן.

גמלאי תעש מתעדים

רני אורן, מנהל אתר מכון איילון

מכון איילון, כאחד מאתרי המורשת המרכזיים בתולדותיה של תעש, שותף לפעילות גמלאי תעש באיסוף חומרים היסטוריים השופכים אור על פעילות המכון לפני קום המדינה. הפורום שמגבש איציק הדס, ראש תחום איוש ומינהל בתעש משתתף בפרויקט של "ישראל נגלית לעין" שמרכז יד יצחק בן-צבי. מפעל זה לאיסוף חומר ארכיוני יתרום למאגר הידע בנושא. במכון איילון ערכנו כמה מפגשים בעניין, ואכן היענות החברים והתוצאות עוליים על כל המשוער. כבר כיום אפשר להיכנס לאתר ולראות את החומרים. חפשו בגוגל "ישראל נגלית לעין" ושם חפשו את המונח תעש.

כנס 140 שנה לפתח תקוה

טל בן נון גלז, מנהלת מחוז מרכז

את אירועי שנת ה-140 להקמתה של פתח תקוה, המושבה שהפכה לעיר, פתח כנס היסטוריה ושימור שהתקיים ב-24 בינואר 2018. בכנס נכחו ראש העיר עו"ד איציק ברוורמן ומנכ"ל המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל עמרי שלמון, שאמר בין היתר: פתח תקוה היא אחת הערים הגדולות בארץ ופניה לעתיד, לשגשוג ולחדשנות של כרך גדול. מכאן שאמירת השימור מקבלת משנה תוקף. היא "העוגן" האחרון והחשוב שיש לפתחו, להצילו ולחזקו כאושיית מורשת, כדבר יציב ונוכח עבורנו ועבור הדורות הבאים. השימור הוא ההצדקה לכל החדש והעכשווי. לולא השימור, כל היתר תלוי באוויר ומתנדף. ואכן יש בפתח תקוה חבורה מצוינת המבינה זאת ועושה רבות לשימור מורשת פתח תקוה. הכנס האיר את מקומה של פתח תקוה בהיסטוריה ואת המאמצים שנעשו, נעשים, ובעיקר עוד צריכים להיעשות כדי לשמור על מה שנותר מהמושבה הוותיקה. אחד הדוברים היה פרופ' יוסי בן-ארצי, שסיפר על ייחודה של פתח תקוה אל מול המושבות הראשונות האחרות. לקינוח חגגנו עם יורם טהרלב את יום הולדתו השמונים בחלק מתוכניתו "איזו מדינה".

פעילות באתר הפרדסנות

כרמית רפפורט, מנהלת אתר הפרדסנות ע"ש מינקוב ברחובות

אתר הפרדסנות ע"ש מינקוב שם לו למטרה לפתוח שערו גם לילדים עם מוגבלות, ואחת לחודש אנו מארחים באתר קבוצות ממסגרות החינוך המיוחד, לפעילות מלאה. הילדים המבקרים באתר חווים את חוויית הקטיף והסחיטה של התפוזים, נוסעים ברכבת המשחזרת את הטרזינות של פעם, אופים פיתות ולומדים על פירות ההדר. בחודש פברואר אירחנו קבוצה יוצאת דופן מחטיבת הביניים אל-אמל מרהט, שלומדים בה גם תלמידים עם צרכים מיוחדים. הייתה לנו הזכות לשמח כשישימים ילדים ולתת להם לטעום, תרתי משמע, מחוויה שחווים ילדים אחרים בני גילם. תרומה זו חשובה ומיוחדת לנו מאוד, והיא מרחיבה את ליבם של אנשי הצוות, של המדריכים ושל המתנדבים שלנו.

המועצה לשימור אתרים מברכת את ציפי רון מוותיקי החברה להגנת הטבע וממקימי המועצה לשימור אתרים, פעילה ציבורית בתחומי שימור, סביבה וחינוך, על זכייתה בעיטור "יקיר ירושלים" לשנת תשע"ח הטקס ייערך ביום ירושלים במגדל דוד

עם לכתו של איש הרוח והלוחם חיים גורי

המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל חבה חוב עצום לחיים גורי ז"ל. לא רק על שום היותו ממייסדי המועצה וממוליכי דרכה למן שנותיה הראשונות וגם בשנים שבאו אחר כך, אלא בהיותו אדם שסימל בעינינו, ובעיני רבים, פרקים בתולדותיה של המדינה. אין כמעט חלק במצרפת מדינת ישראל שחיים גורי לא היה מגולם בו. בתור שכזה גילה מעורבות בהתגבשות תרבות השימור בכלל ובמועצה לשימור אתרים בפרט, כנושאת דגל השימור והנחלת המורשת. חיים גורי כיליד תל-אביב, העיר העברית הראשונה. אחר כך כתלמיד בבית הספר החקלאי כדורי במרחבי הגליל התחתון, בדרך העולה לגליל, להתיישבות, לחקלאות, לפיתוח כל חלקת אדמה בנופים מלאי קסם, ראשוניים, בתוליים, במרחב ההולך ומתפתח. בהמשך כלוחם פלמ"ח, בלחימה העיקשת שבמרכז המאבק למדינה משלנו, בערבות הנגב ובהרי הגליל, בירושלים ובשפלה. ובתוך כל אלה היצירה הבלתי פוסקת שלו בכתיבתו, בשיריו, בספריו, בדברים שאמר ובמלחמות שעשה לגיבושה של תרבות ישראלית יחידה במינה; תרבות המחברת בין ציונות, אהבת הארץ ונפיה לבין המחויבות למדינה מוסרית וצודקת בדרכה. נושאים אלה, שהם פרקים בחייו של חיים גורי, יצרו את כל "העוגנים" הנמצאים בסדר היום שלנו ומייצרים מחויבות לגבשם, להנחילם ולהיאבק עליהם כשצריך, בין במאבקים לשמירת מבנים היסטוריים ובין במאבקים בתחומי הרוח והמורשת. בכל אלה המועצה עוסקת, ולהם היא מחויבת. דברים שכתב חיים גורי בהקשר שלנו כאילו נוצקו עברנו ומהווים מעין ציווי וסדר יום של שימור והנחלה:

"ארץ היא כל דורותיה. תרבות היא כל זמניה. אנחנו בעלי חוב לאלו שקדמו לנו ומורישים לבאים אחרינו".

דברים אלה מגלמים מקשה אחת של ארץ, תרבות, ומחויבות הנוצרת בציר הזמן, בהיותנו מעין צומת לקבלה, ללימוד ולידיעה של עברנו ולמסירתו לבאים אחרינו. זוהי השרשרת החיה והנמשכת. יש בנו תקווה גדולה שנעמוד במשימה זו ונוכל לה, גם למען זכרם של חיים גורי ושל כל בני דורו שפעלו ויצרו כאן, וכמובן למען הדורות שבפתח ואלה שיבואו אחריהם.

עמרי שלמון

המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל משתתפת בצערו של עודד גטרוייר, מנהל סיורי המורשת על פטירתו של אחיו דני גטרוייר יהי זכרו ברוך

המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל משתתפת בצערה של משפחת גרסטן על פטירתה של רות גרסטן מייסדת מרכז התיעוד של גוש תל-מונד - מוזיאון בית הלורד אשת חינוך, חזן והגשמה יהי זכרה ברוך

מי החליט על הקמת המדינה?

ד"ר מרדכי נאור

מדינת ישראל חוגגת את יום הולדתה השבעים, ושוב חוזרת השאלה שנשאלה פעמים רבות: מי החליט על הקמת המדינה? עם התשובות השגורות נמנים דוד בן-גוריון, עצרת האו"ם בהחלטתה מכ"ט בנובמבר, הנהלת הסוכנות היהודית והקונגרס הציוני. בכך, לידיעת הכול: ארבע התשובות שהוזכרו לעיל אינן נכונות. התשובה הנכונה היא "הוועד הפועל הציוני", ממלא מקומו של הקונגרס הציוני בשנים שאינו מתכנס. ואכן, מושב הוועד הפועל הציוני כונס בתל-אביב בימים 6-12 באפריל 1948, בעיצומם של קרבות מלחמת העצמאות וכחמישה שבועות לפני תום המנדט הבריטי, והוא שקיבל, אור ל-12 באפריל, את ההחלטה ההיסטורית: להכריז על עצמאות המדינה היהודית מיד עם תום המנדט. הוועד הפועל אף בחר את שני גופי השלטון של המדינה המוקמת: מועצת העם - בת 37 חברים, שמתוכה תיבחר מנהלת העם - בת 13 חברים. שני גופים אלה הפכו ביום קום המדינה למועצת המדינה הזמנית ולממשלה הזמנית. הוועד הפועל הציוני אימץ, למעשה, את החלטת הוועד הלאומי (הגוף המבצע העליון של היישוב היהודי) מ-1 במרץ 1948 ולפיה הנהלתו, בשיתוף עם הנהלת הסוכנות היהודית, יהיו הגרעין ל"ממשלה היהודית". בדיוני הוועד הפועל הורחבה המסגרת ונוספו נציגים של גופים ומפלגות שלא נכללו בשני הגופים הנ"ל, ובהם הרביזיוניסטים, הקומוניסטים ואגודת ישראל. דיוני הוועד הפועל, שאליהם הגיעו עשרות נציגים בכירים מרחבי העולם היהודי למרות מצב החירום ששרר בארץ, היו לא אחת מרתקים ודרמטיים. מקצת מהחברים הארץ-ישראליים - ובהם שלושת הצירים מקיבוץ משמר העמק - יעקב חזן, מרדכי בנטוב וברוך לין - לא יכלו להגיע משום שרותקו לעמדות המגן ביישוביהם. חזן, שהגיע בסופו של דבר, נשא נאום נרגש, לבוש בגדי חאקי ופניו מפויחים לאחר הפגזה כבדה על הקיבוץ. האורחים מחו"ל התלהבו במיוחד מכושר העמידה של היישוב ומההצלחות הצבאיות שנחל באותם ימים עצמם (מבצע "נחשון" לפריצת הדרך לירושלים, קרב משמר העמק ועוד). על ההתכנסות והחלטותיה כתב עמנואל ניומן, ממנהיגי היהדות האמריקאית: "מעשה נועז שננקט ברגע קשה". לצד שורה של החלטות בנושאי תקציב, לרבות הכרזה על מלווה לאומי בן 5 מיליון לא"י (סכום עתק בממדי הימים ההם) והסכם בין ה"הגנה" לאצ"ל, תשומת הלב העיקרית הופנתה להחלטה שהתקבלה ביומו האחרון של המושב והוגדרה במילים "הכרזת העצמאות היהודית". המילים היו עמומות משהו: "עם תום מועד המנדט תוקם הממשלה של המדינה היהודית", אך בפועל נקבע שמדינה יהודית עצמאית תוקם מיד עם סיום השלטון הבריטי, ב-15 במאי 1948. "הכרזת העצמאות" של הוועד הפועל הציוני, שהוקראה על ידי זלמן רובשוב (שז"ר - לימים הנשיא השלישי), דומה במבנה שלה להכרזת העצמאות שקרא דוד בן-גוריון חודש לאחר מכן בטקס הקמת המדינה במוזיאון תל-אביב. היא מציינת את כיסופי העם במשך אלפיים שנות גולה להשבת עצמאותו, מזכירה את החלטת האו"ם מכ"ט בנובמבר 1947 וחוזר "מדינה של צדק ושל הרוח, של שוויון כל תושביה, ללא כל הבדל של דת וגזע ומין וארץ מוצא, מדינה של קיבוץ גלויות והפרחת שממות". כמו במגילת העצמאות, אף כאן הוזכר חזונם של נביאי ישראל, והופנתה קריאה לערביי ארץ ישראל ולמדינות השכנות "לאחווה ולשלום ולשיתוף פעולה". אך שלא כמו במגילת העצמאות, שבה נעקף הפולמוס בדבר הכללת שם שמיים באמצעות השימוש בביטוי "צור ישראל", הכרזת העצמאות של הוועד הפועל הציוני הסתיימה במילים אלה: "לימינו הצדק, איתנו כל מאוויי הדורות כאומה, איתנו מצפון העולם, איתנו צוואת מיליוני קדושינו-מעונינו ואיתנו רצון החיים האיתן של מיליוני שרידינו. עלינו קדושת

הגבורה של לוחמינו-מגינינו ואל אלוהי ישראל לנו לעזר". חודש לאחר פרסומה של הצהרה זו הוקמה המדינה.

10 שנים לפטירתו של יהודה דקל

חומי נובנשטרן, סמנכ"לית במועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

ב-12 בינואר 2018 התכנסו בני משפחה, חברים ומוקירים בבית הכנסת שבבית הספר החקלאי מקוה ישראל במלאת עשר שנים לפטירתו של יהודה דקל (1929-2008), איש רב-פעלים ויו"ר הוועד המנהל של המועצה לשימור אתרים בשנים 2005-2008. היום החל בסיום מרתק בסדנת המיכון החקלאי וביקב. בסימו של הסיור התכנסו החברים בבית הכנסת ששוחזר לאחרונה והאזינו ל"סיפור ושיר" עם מוטי זעירא ומיטל טרבלסי. השניים סיפרו על תחנות בחייו של יהודה דקל, מהפלמ"ח ועד לייסוד מוזיאון הרעות, על פעילותו הציבורית ועל תרומתו להתיישבות. בסימו של היום העניקו נכדיו וניניו של יהודה למשתתפים את הפרסומים האחרונים שיצאו לאור במסגרת ספריית יהודה דקל: "ארץ אהבתי" מאת ד"ר מרדכי נאור; "טיפה משלי" - ספרו האוטוביוגרפי של יהודה דקל; "אתרים - המגזין" (מס' 7); וההפתעה - ספר המתכונים של סבתא נחמה (נחמה דקל, רעייתו של יהודה דקל).

ספריית יהודה דקל - מועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

ספריית יהודה דקל מוציאה לאור מגוון ספרים וחוברות הדרכה פרי עטם של מבחר כותבים - אנשי מקצוע וחוקרים מתחומי ההיסטוריה, האדריכלות, התכנון, השימור והחינוך. ניתן לרכוש במחיר שווה לכל נפש ספרים וחוברות המציגים היבטים לא מוכרים במורשת הארץ-ישראלית, ספרות מקצועית בשימור וחוברות הדרכה למערכת החינוך. הקטלוג המלא באתר המועצה (חפשו בתפריט התחתון "חנות ספרים"). ספרים חדשים שיצאו לאור השנה: "ארץ אהבתי" - מאמרים במגוון נושאים מרתקים שכתב ד"ר מרדכי נאור והתפרסמו בעיתון "אתרים" קובצו לגרסה מורחבת ועשירה בתמונות; "בבריתך" - יוסי פלדמן, לשעבר מנכ"ל המועצה, מביא את סיפורו האישי, למן הטיולים ועד הקמת המועצה לשימור אתרים; וכן "בן ארץ ישראל" - ספרו של רפי רמון, לשעבר חבר הוועד המנהל של המועצה, ובו סיפורו האישי המרתק בשילוב פועלו בתחומי הביטחון, החקלאות וההתיישבות.

את הספרים ניתן לרכוש במחיר מוזל

בטל': 03-5086624 052-3412872, www.shimur.org.il

נאמני המועצה לשימור אתרים זכאים לרכוש מספרי הוצאת "אריאל" ב-20% הנחה. פרטים בטל' 02-6434540

אל הנגב

רותי ארבל-פסח, מנהלת בית ילין במוצא

אתר הקרב המשוחזר בקיבוץ יד מרדכי "ככל שאדם יכול לעמוד - עמדנו" התחנה הראשונה בסיוורנו הפעם היא אתר הקרב ביד מרדכי. הקיבוץ נושא את זכר שמו של מרדכי אנילביץ', איש השומר הצעיר וממפקדי גטו ורשה. הוא הוקם על ידי יוצאי התנועה מפולין ומגליציה והחל את דרכו בשנת 1936 בנתניה, שם נקרא "מצפה ים". בשנת 1943 עלו החברים להתיישבות בנגב הצפוני. בשנת 1948, עם תחילתם של הקרבות בחזית הדרום, עמד הקיבוץ בדרכו של הפולש המצרי אל מרכז הארץ. חברי הקיבוץ התארגנו לשמירה עליו והוא הפך ליעד מבוצר. ב-18 במאי 1948, חמישה ימים אחרי הכרזת המדינה, החלו המצרים להפציץ את היישוב, ובמשך ארבעה ימים נוספים חזרו והתקיפו אותו בכלי שריון, בסוללות תותחים ובמרגמות, בניסיונות חוזרים ונשנים להחריבו. חברי הקיבוץ, כ-150 במספר, ועימם תגבורת קטנה של הפלמ"ח, לחמו על הבית עד שניתנה פקודת נסיגה. היישוב נכבש על ידי המצרים והם החזיקו בו תקופה קצרה. בנובמבר 1948 שוחררה הנקודה במסגרת מבצע

יואב, וחברי הקיבוץ שבו והקימו בה את ביתם. בשנת 1965 הוקם אתר לשחזור הקרב בין הפולש המצרי למגני יד מרדכי. האתר מתייחד בכך שהדמויות שוחזרו בקנה מידה של 1:1, וחלק מכלי הנשק הם אותנטיים. בשנת 2017 שופץ האתר וחודש על ידי ציוני דרך - אגף מורשת במשרד ראש הממשלה (בהמשך משרד ירושלים ומורשת) בשיתוף המועצה לשימור אתרים וקיבוץ יד מרדכי. במיזם זה חודשו השבילים, הוסדרה הנגשה והותקנו שלטים חדשים. המקום פתוח לביקורי קהל. אתרים נוספים בקיבוץ מוזיאון יד מרדכי "משואה לתקומה" (נחנך ב-1968), המציג את מורשת העם היהודי במאה ה-20; מגדל המים ההיסטורי ולידו האנדרטה לזכרו של מרדכי אנילביץ', מעשה ידיו של הפסל נתן רפפורט (1951); אנדרטת "מבצע תינוק" - אתר הנצחה לאיש הפלמ"ח גרשון דובנבויס, שהוביל את מבצע ההצלה של עשרות מילדי הקיבוץ בקרבות מלחמת העצמאות.

לפרטים: תיירות יד מרדכי, טל': 08-6720559 דוא"ל: tym@yadmor.co.il

מצפה גבולות

מיד מרדכי נשים פעמינו דרומה ומערבה אל קיבוץ גבולות. בתחומי הקיבוץ נמצא מצפה גבולות ההיסטורי. מצפה גבולות הוא היישוב הראשון שהוקם בנגב ב-1943. הוא היה ראשון המצפים שהוקמו במתכונת של תחנת ניסיונות כדי לבחון את האפשרויות להתפרנס מחקלאות באזור, וכן כדי לבחון את תגובת שלטונות המנדט הבריטי להתיישבות יהודית, לאחר המגבלות שהטילו במסגרת ה"ספר הלבן" (1939). המתיישבים הראשונים היו חברי קיבוץ ארץ ישראלי ג', שלימים הקימו את קיבוץ חצור. לאחר מלחמת העצמאות, בשנת 1949, עבר הקיבוץ למקומו הנוכחי, מצפון לנקודה הישנה. בשנת 1996 שוקמו מבני המצפה הנטושים על ידי המועצה לשימור אתרים, קרן קימת לישראל והמועצה האזורית אשכול. במקום הוקם מרכז מבקרים והוא הוכרז לאתר לאומי. בחצר ששומרה אפשר להתרשם מהבנייה המיוחדת בבוא מלחמת הלס המקומית, וממבנים נוספים דוגמת בית הביטחון והמאפייה. באתר מתקיימת פעילות מגוונת לכל הגילים.

לפרטים: תיירות קיבוץ גבולות, טל': 054-7919000 דוא"ל: ronit@tgvulot.co.il

ירוחם

ממצפה גבולות ניסע במרחב המדברי אל העיירה ירוחם. ירוחם נוסדה במרץ 1951 כמעברת עולים על כביש הנפט מבאר שבע למעלה עקרבים. בתחילה נקרא היישוב "כפר ירוחם", והשתכנו בו כ-400 עולים חדשים, רובם יוצאי רומניה. המיקום נקבע בסמוך לשדה הפוספטים באורון ולמכתש הגדול, מתוך מחשבה שימשו מנוף לפיתוח כלכלי של המקום. בשנותיה הראשונות סבלה העיירה מתחלופת אוכלוסייה רבה עקב המחסור במקורות פרנסה והריחוק ממרכז הארץ. בתחילת שנות השישים נהרסה המעברה ונבנה היישוב, ובמשך עשרות שנים הוא עבר גלגולים שונים וניסיונות רבים לחיזוקו ולייצובו. כיום מונה ירוחם כ-10,000 תושבים, המרכיבים קהילה מגוונת ורבת פנים. מאז הקמת עיר הבה"דים הסמוכה היא זוכה לתנופת פיתוח הכוללת הרחבת תשתיות, בנייה ומיזמים שונים לטובת הציבור. ארבעה מיזמים קשורים לסיפורה ההיסטורי של העיירה ולשימורה:

- מיצג המעברה - בכניסה לרחוב נחל צין. זהו מתווה מברזל בדמות חצי צריף שבו חלונות שקופים למחצה, ומתחתם תמונות של המעברה מהשנים הראשונות. מבעד לחלונות השקופים נראים הבתים החדשים של ירוחם של היום. עיצוב: עפר קוטלר; אוצרות: שרון עמבר; ייעוץ: עתיד במדבר; מימון וביצוע: ציוני דרך - אגף מורשת במשרד ירושלים ומורשת, יד יצחק בן-צבי, מועצה מקומית ירוחם, החברה הכלכלית ירוחם בע"מ. הממשיכים בשביל הגישה אל המיצג יגיעו אל פסל ענק ומיוחד של הפסל עזרא אוריון. הפסל בנוי משני ניצבים מבטון בגובה עשרים מטרים, ומבטא גישה הקוראת לפיסול לצאת מן הגלריות ומן הערים אל המרחב.

- קירות מספרים, "שם זה כאן" - במעבר שמתחת למשרדי המועצה המקומית, בכניסה למרכז המסחרי, נתלתה מפת תיירות של ירוחם והסביבה. על הקיר ממול מוקם ציר זמן ועליו נקודות ציון בהתפתחות היישוב, המורכב מתמונות מתוארכות. על שני מסכים מוקרנות תמונות מפסי הייצור של מפעלים בירוחם וכן מהמכתש הגדול ומאגם ירוחם, המהווים מוקדי תיירות וטיולים בסביבה הקרובה. תחקיר ואיסוף מידע: עתיד במדבר; סיוע במימון: קרן ברכה, The Natural Step
- ארכיון ת.ז ירוחם - שוכן בספרייה העירונית וכולל תערוכת תצלומי אוויר של ירוחם מראשיתה ועד היום, פרסומים, הקלטות, תמונות ומסמכים. האוסף נמצא בתהליך דיגיטציה בשיתוף ארכיון בן-גוריון לחקר מדינת ישראל והציונות, אוניברסיטת בן-גוריון, ויעלה לאתר הספרייה הלאומית. כדאי לראות גם את החלק של ירוחם באתר "ישראל נגלית לעין". מרכז מורשת העליות הגדולות - יוזמה שמתחילה לקרום עור וגידים בשיתוף ציוני דרך - אגף מורשת במשרד ירושלים ומורשת, החברה הממשלתית לתיירות, ועתיד במדבר. בצד כל אלה נזכיר את השילוט ההיסטורי (השלטים הכחולים של המועצה לשימור אתרים) ואת פעילות "עתיד במדבר": משחק ניווט בעזרת טלפונים "חפש את המקום" המתמקד בנושאים שונים כגון תיירות, חינוך ותרבות. מי שחשקה נפשו בחוויה מדברית של ממש מוזמן לבקר במקום המיוחד הזה, שבו עדיין אפשר לחוש רוחות מדבר אמיתיות מנשבות...לפרטים: שי בן טל, טל': 050-5914174 דוא"ל: shay@bamidbar.org

טבע בסביבה

בתום הביקור בעיר עצמה ובאגם ירוחם הצמוד אליה אפשר לבקר בתצפית המרשימה מהר אבנון על המכתש הגדול (מכתש חתירה), המצוי ממערב לעיירה. משם אפשר לגלוש לדרך הנפט החוצה את המכתש ולהגיע איתה אל עין ירקעם - גב ענק המצוי במרחק רבע שעה נסיעה משם לכיוון דרום.